

Negentiende jaargang • nummer 38 • december 2011

Arabesken

Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap

Over *De ongelukkige*

(Advertentie)

Couperus Digitaal

Bezoek eens de website van het Louis Couperus Genootschap!

Wat vindt u op www.louiscouperus.nl?

- **Nieuws**

Altijd het laatste nieuws over Couperus en (activiteiten van) het Genootschap

- **Tijladder Louis Couperus**

Een biografie, bibliografie, citaten- en prentenboek in één.

Een handig, chronologisch overzicht van het leven en werk van Louis Couperus

- **Database**

Een op trefwoorden doorzoekbare database met bijna 4000 titelbeschrijvingen van secundaire literatuur over Couperus

- **Artikelen en recensies**

Een groeiend aantal artikelen over en recensies van het werk van Couperus

- **Word donateur**

Gemakkelijk: uzelf online aanmelden als donateur

- **Gastenboek**

Geef uw mening over onze website. Doe een suggestie of stel een vraag aan de redactie en/of andere bezoekers

www.louiscouperus.nl

De website van het Louis Couperus Genootschap

Inhoud

Op de omslag: detail van Alhambra en het standbeeld van koning Boabdil Morayma in Granada, Spanje. Foto: Morguefile/mxruben (Alhambra) en Panoramio/yo-rafael (Boabdil)

Jaap Goedegebuure **4**
'De onzegbare geur van den Islâm'
Over De ongelukkige

3 Geachte donateurs

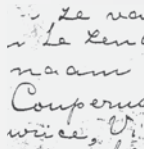
11 Evert Paul Veltkamp
Rouwsluiers van politici
Couperus' crematie

Liesje Schreuders **18**
'Werken als deze worden niet oud'
Couperus & de contemporaine kritiek

23 Rémon van Gemenen
Een smartelijk toverleven
Een vraaggesprek met Mensje van Keulen

Karel Wagemans **27**
Huwelijkspartners en bloedverwanten
De familierelatie tussen mevrouw Bosboom-Toussaint en Louis Couperus nader bekeken

32 Caroline de Westenholz
Heliogabalus en de Vlam van de Lust VII
Androgynie en homoseksualiteit in De berg van licht

Nieuwsbrief 46
Louis Couperus Museum

50 Van en over Couperus en anderen

Korte Arabesken 54

56 Ingezonden mededeling

Stichting Louis Couperus Genootschap

Erevoorzitter

Prof. dr. F.L. Bastet †

Louis
Couperus
Genootschap

Postbus 11637 • 2502 AP Den Haag
www.louiscouperus.nl

Comité van aanbeveling:

Mevr. prof. dr. E.J. Etty

Prof. dr. J.L. Goedegebuure

Mevr. prof. dr. M.G. Kemperink

Prof. dr. M. Klein

Mevr. dr. J.E. Koch

Drs. A. Meinderts

Bijzonder hoogleraar Literaire kritiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam en critica/columniste van *NRC Handelsblad*. Auteur van onder meer de biografie *Liefde is heel het leven niet. Henriette Roland Holst 1869-1952*. Hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit Leiden en criticus van *Trouw* en de GPD-bladen. Promoveerde op het werk van Hendrik Marsman, van wie hij ook een biografie publiceerde. Auteur van onder meer de studie *Decadentie en literatuur* en, samen met zijn voorganger Ton Anbeek, *Het literaire leven in de twintigste eeuw*. Hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Promoveerde op een proefschrift over de Nederlandse fin de siècle-roman, *Van observatie tot extase. Sensitivistisch proza rond 1900*. Publiceerde onder andere *Het verloren paradijs. De literatuur en cultuur van het Nederlandse fin de siècle, Nederlands toneel in het fin de siècle 1890-1900* en 'Louis Couperus en de temperamentenleer'. Was tot 2008 universitair hoofddocent van de Radboud Universiteit Nijmegen. Is thans hoogleraar Nederlandse Taal en Cultuur aan de Universiteit van Lublin in Polen. Auteur van onder meer *Over Eline Vere van Louis Couperus; Louis Couperus en Pier Pander; Couperus en het Corpus Hermeticum* en *Noodlot en Wederkeer*. Winnaar van de Couperuspenning 2007.

Docent neerlandistiek aan het Istituto Universitario Orientale in Napels. Auteur van onder meer de dissertatie *De koningsromans van Louis Couperus* en *Zingende lijnen, gebeeldhouwde impressies (Couperus Cahier I)*.

Directeur van het Letterkundig Museum en van de Stichting Lezen. Publiceerde essays over en brievenedities van onder meer de schrijvers Anna Blaman, Emmy van Lohorst en Sonja Witstein en bereidde een biografie over Anna Blaman voor. Publiceerde onder andere *Den Haag, je tikt er tegen en het zingt. Literair Den Haag vanaf 1750*.

Bestuur:

Drs. Petra Teunissen-NijseVoorzitter

Han PeekPenningmeester

Drs. Tessy van de VenSecretaris

Mr. Pieter VerhaarVice-voorzitter

Drs. Peter HoffmanAlgemeen lid

Ria Keene-FioletAlgemeen lid

Drs. Liesje SchreudersAlgemeen lid

De Stichting Louis Couperus Genootschap is door de Belastingdienst per 1 januari 2009 aangewezen als een Algemeen Nut Beoogende Instelling (ANBI) met het nummer 8020.53.397. Giften aan de stichting zijn aftrekbaar van de inkomsten- en vennootschapsbelasting.

Stichtingsregister Kamer van Koophandel: S-157707

Geachte donateurs,

Het is u vast niet ontgaan: onze economie verkeert in een crisis, er 'moet' bezuinigd worden en de eersten die het zullen bezuren, zijn, zoals gewoonlijk, de kunstenaars. Want waarom zou je naar het theater gaan, een boek lezen, een concert bezoeken, als je net zo goed de hele dag achter de computer kunt zitten – beetje surfen, beetje kletsen, beetje werken en af en toe een tweet? Kunstenaars zijn tegenwoordig beter af als ondernemers en de Nederlandse cultuur weerspiegelt zich eerder in een broodje kroket dan in, ik noem maar wat, een negentiende-eeuwse roman.

Cultuurpessimisme is van alle tijden en ook onze grootste romanschrijver van het fin de siècle maakte er zich, in een sombere bui, wel eens schuldig aan. 'Ik ben ervan overtuigd,' schreef Couperus in 1911, 'dat binnen niet al te lange tijd, laat ons zeggen, binnen een eeuw, er geen romans meer zullen worden geschreven.' Of hij met deze uitspraak gelijk heeft gekregen, laat ik graag aan uw beoordelingsvermogen over. In elk geval staat vast dat zijn eigen werk nog altijd een grote bron van inspiratie vormt voor hedendaagse schrijvers en kunstenaars.

Zo liet Hugo Claus een personage 'Louis Kupperus' opdraven in zijn roman *Jessica!*; schreef Bas Heijne een essay over – jawel! – het lot van de literatuur in ons huidige 'mediatijdperk', waarbij hij dankbaar uit Couperus citeerde; en herkende schrijfster Mensje van Keulen tot haar schrik veel van zichzelf in 'Hoe een roman geschreven wordt' van Couperus. Van deze en andere positieve zaken kunt u kennismaken in onze vaste rubrieken.

Maar wordt Couperus nog wel gelezen, is een veel gehoorde andere vraag. Natuurlijk: door u, donateurs, wordt hij gelezen, en zelfs meer dan in zijn eigen tijd. Wist u bijvoorbeeld dat de eerste druk van *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* van 2500 exemplaren tijdens Couperus' leven niet uitverkocht raakte? Niet alleen het publiek, ook de toenmalige recensenten konden het meesterwerk maar nauwelijks waarderen. In dit nummer lanceren wij een nieuwe rubriek, 'Couperus & de contemporaine kritiek', waarin wij steeds de kritische receptie van één van Couperus' boeken centraal zullen stellen. Het mag u misschien verbazen, maar *Van oude mensen...* was, volgens de recensenten van toen, 'een literaire vergissing', 'schaamteloos prullig van brutale nietszeggenheid'.

Ook wil ik u graag het alweer zevende deel aanbevelen van 'De vlam van de lust', de reeks artikelen van Caroline de Westenholz over Couperus en de esoterie. Uit dit artikel én uit de overige bijdragen aan dit nummer mag blijken dat Couperus niet alleen nog altijd gelezen en gewaardeerd wordt, maar ook dat zijn werk bijdraagt aan een beter begrip van onze eigen, mediagenieke tijd.

Ten slotte nog een heuglijk bericht. Tijdens de Genootschapsdag in april 2011 deed onze voorzitter een oproep voor sponsoring. Onze donateur Henk Lens heeft daarop aangeboden ons financieel te ondersteunen als Genootschapssponsor voor het jaar 2012. Wij zijn hem zeer erkentelijk, want door deze sponsoring kunnen wij in 2012 onder andere wetenschappelijk onderzoek naar het leven en het oeuvre van Louis Couperus stimuleren, en nóg meer activiteiten rond het jubileumjaar 2013 voorbereiden. Voor een voorlopig overzicht van deze activiteiten verwijs ik u graag naar onze rubriek Van & over Couperus en anderen. 🍷

Namens het bestuur en de redactie,
Liesje Schreuders

‘De onzegbare geur van den Islâm’

Dit voorjaar vond in Amsterdam en Leiden een conferentie plaats met als thema: ‘Islam en moslims in Nederlandse kunst en cultuur’. In dit kader hield Jaap Goedegebuure op 1 juni aan de Leidse universiteit een lezing met de bovenstaande titel. De volgende tekst bevat de inhoud van die lezing.

Door Jaap Goedegebuure

Het stereotiepe imago van de Arabische wereld is gehuld in suggestieve nevels van mysterie, sensualiteit en zowaar ook een tikje wreedheid. De Amerikaanse cultuurhistoricus Edward Said heeft deze beeldvorming beschreven onder de noemer ‘oriëntalisme’, en betoogd dat het hier gaat om een typisch westers complex van halfbewuste verlangens, angsten en superioriteitsgevoelens ten opzichte van de islam. In zijn ogen was het verschijnsel onlosmakelijk verbonden met kolonisering, politieke overheersing en economische uitbuiting.

Op het al dan niet vermeende oriëntalisme van de Nederlandse romanschrijver Louis Couperus is al eerder de aandacht gevestigd.¹ Zijn beschrijvingen van plaatsen gelegen in en personages afkomstig uit het Nabije en Verre Oosten ademen steevast een zwoele broeierigheid en verraden een mengsel van fascinatie en huiver. Dat geldt bijvoorbeeld voor een aantal historische romans die Couperus in de oudheid situeerde. Oriëntaalse karakters als keizer Helegabalus (hoofdfiguur in de historische roman *De berg van licht*) en Bagoas (in *Iskander* de dienaar van Alexander de Grote) zijn in al hun schoonheid bloemen van het kwaad, die sluipenderwijs het gezonde Westen vergifftigen. In *De stille kracht* vertegenwoordigt femme fatale Léonie van Oudijck die Europeanen wier zedelijkheid onder invloed van de tropenzon is verwilderd en geperverteerd. *Antiek toerisme*, gesitueerd in het door de Romeinen overheerste Egypte, maakt nadrukkelijk melding van de erotische vrijheid die men er geniet, zozeer dat je Egypte misschien wel een paradijs voor sekstoeristen *avant la lettre* zou mogen noemen.

Edward Said

Historica José Buschman, die het verslag van Couperus' reizen door de Maghreb aan een kritische beschouwing heeft onderworpen, laat zien dat Said er in menig opzicht een vette kluit aan zou hebben gehad.² Hoewel de Haagse schrijver zich hier niet zo erg laat gaan als in de bovengenoemde romans, zwijmt hij af en toe toch ver weg. Hij leeft zich uit in kleurrijke beschrijvingen van 'vaal-witte burnousfiguren en hunne pompoen-ronde tulbandkoppen' en van 'rimpelgezichten met de geheimvolle ogen, waarin de raadselzielen, verscholen, uit loeren', en prijst 'de fijne distinctie van wijsgeerig berustende levensgenieters, die juichen en zwelgen, maar de gave bezitten zonneshijn, koffie-aroom en zalige ledigheid, met slechts enkele stuivers op zak, te genieten en ons, nerveuze, Westersche zielen te leeren niet anders, niet nerveuzer te doen'. Wat hem vooral aangenaam treft, is 'de hoge melancholie van den Islâm, die alle gevoelige artiestenzielen getroffen heeft'. Ze doet hem denken aan het Nederlands-Indië van zijn jeugd.

F. Pradille y Oritz,
De overgave van
Granada (1882).
Links Mohammed
Abu-Abdallah
(Boabdil), rechts
Ferdinand en Isabella
van Castilië

De ongelukkige

In zijn hoedanigheid van romanschrijver had Couperus een voorkeur voor beschavingen die op het toppunt van hun verfijning aan hun einde komen. Die smaak past bij het negentiende-eeuwse decadentisme, de uitloper van de morose, zwarte, decadente romantiek, die zich zo goed laat combineren met exotisme en oriëntalisme. Couperus staat hier zij aan zij met auteurs als Victor Hugo, Théophile Gautier en Gustave Flaubert en met schilders als Eugène Delacroix en Jean-Léon Gérôme, schilders die in Nederland navolging kregen van Marius Bauer en Philip Zilcken.

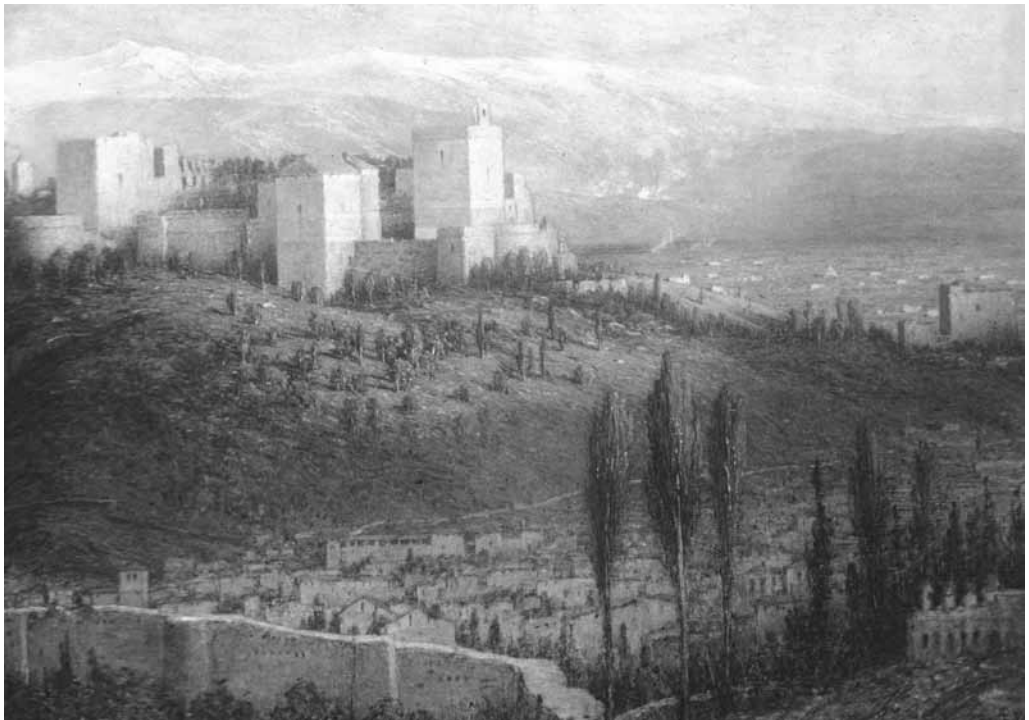
In dat opzicht lijkt *De ongelukkige*, het boek waarop ik hier wat nader wil ingaan, op Couperus' klassieke romans *De berg van licht* en *Iskander*. Het verhaal speelt zich af aan het einde van de vijftiende eeuw, tijdens de regering van Ferdinand van Aragon en Isabella van Castilië, de twee katholieke majesteiten die met hun huwelijk Spanje verenigden en vervolgens, in 1492, de laatste Arabisch-islamitische machthebber op de knieën kregen. Die heerser, vorst van Granada, heette Mohammed Abu-Abdallah, door de Spanjaarden verbasterd tot Boabdil. Een van zijn bijnamen luidde El Zogoybi, de Ongelukkige. Hij kwam in 1482 op de troon nadat zijn moeder Aischa, uit woede dat haar echtgenoot aan een bijvrouw de voorkeur gaf boven haar, hem had aangespoord tegen zijn vader in opstand te komen. De tien jaar van zijn heerschappij werden gekenmerkt door een reeks van intriges en paleisrevoluties. Ze verzwakten het koninkrijk Granada meer dan enige militaire campagne van Ferdinand, en zetten de Spanjaarden ertoe aan de twistende partijen tegen elkaar uit te spelen. Boabdil zou na de val van Granada naar Noord-Afrika uitwijken en militaire campagnes leiden in dienst van de sultan van Marokko.

Couperus ontdekte het personage Boabdil in de zomer van 1913 tijdens een reis naar Spanje, hem aangeboden door zijn Italiaanse vriend Giulio Lodomez, die we uit zijn feuilletons kennen onder de naam Orlando. Hij liet zich daarbij vergezellen door zijn echtgenote Elisabeth Baud, zoals steeds zijn steun en toeverlaat, en de al genoemde Orlando; voorwaar een *ménage à trois*.³

Hoewel Couperus, altijd tuk op nieuwe indrukken, zich veel van Spanje had voorgesteld, viel het land hem bitter tegen. In de reiskronieken die hij om den brode aan het Haagse dagblad *Het Vaderland* leverde,⁴ zijn de woorden 'saai', 'ongezellig' en 'lelijk' niet van de lucht. De enige plek die er een beetje mee door kon, was het bij Granada gelegen Alhambra, als paleis gebouwd door de Moorse vorsten. Hij wijdde er maar liefst zes *Vaderland*-feuilletons aan. Daarin verschuift het aandachtspunt al snel van het gebouw naar zijn bewoners. En onder hen is het weer Boabdil naar wie de meeste aandacht uitgaat. Couperus ziet in hem meteen een romanpersonage.

De karakters der hoofdpersoon en wie hem omringen zijn tragiesch en dramatiesch beide. De psychologische romanschrijver zou een dankbaren arbeid vinden in de ontleding der ziel van den jongen vorst, in die van zijn vader, in die van zijn moeder, in die van de tweede vrouw zijns vaders, in die zijner eigene gemalin. Ook de bigotte, Katholieke zielen van Ferdinand en Isabella te midden hunner dweepzieke, ridderslijke edelen zouden mooi contrasteeren met die fatalistische Moslem-zielen der bewoners van de Alhambra. Ik denk dien roman u waarlijk niet te geven in deze bladen, wier luchtigen vlucht ik niet bezwaren wil met zoo wichtigen last als dit historisch-letterkundige werk zou zijn.⁵

Het Alhambra, Granada, Spanje, 1901 door John Ferguson Weir (1841-1926). Collectie: Metropolitan Museum of Modern Art

Dit gezegd zijnde laat Couperus zich bladzijden lang meeslepen door zijn verbeelding. Hij schetst de *dramatis personae* rondom Boabdil zo uitvoerig dat je gerust mag spreken van een synopsis van een door hem te schrijven roman.

Magie en mysterie

Toen de roman *De ongelukkige* in de loop van 1914 zijn beslag kreeg, zou de nadruk vooral komen te liggen op de 'fatalistische Moslemzielen'. Weliswaar functioneert het Spaanse hof hier en daar als achtergrond waartegen Couperus het verondersteld eigene van Boabdil en zijn kringen kan laten uitkomen, maar dat zogenaamd eigene heeft de schrijver toch ontleend aan wat hij in een van zijn journalistieke reisverslagen associeert met de sfeer van Duizend-en-een-nacht. In zijn beschrijving van het Alhambra stelt hij dat de 'Moorsche stijl', anders dan de klassiek Griekse bouwtrant 'eigenlijk uit geen groote gedachte of ziele-aandoening sproot maar dadelijk een stijl werd van versiering en ornamentatie'.⁶

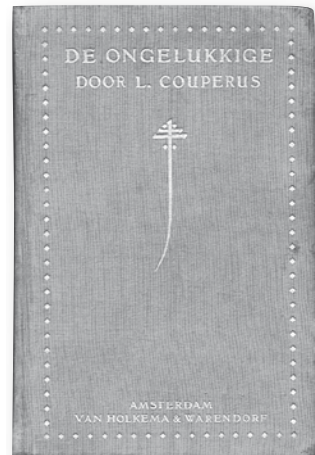
Ik denk dat de hier gecreëerde antithese tussen klassiek, westers, Europees, evenwichtig, beheerst, transparant aan de ene kant, en ornamenteel, inhoudsloos, praalziek, oosters aan de andere kant, raakt aan tegengestelde krachten die Couperus bij zichzelf voelde, en die zich in onderling strijdende verhouding telkens weer in zijn werk manifesteeren, zowel naar inhoud als naar stijl. Zijn officieel beleden ideaal was dat van de klassiek-humanistische gematigdheid, waarin hij in overeenstemming met de negentiende-eeuwse *Bildung* als kind en scholier was grootgebracht en gesocialiseerd. Maar gestimuleerd door de decadente smaak van het fin de siècle kwam hij in de praktijk van zijn schrijverij veelal uit bij de overladen woordkunst, die door Joris-Karl Huysmans in *À rebours* wordt geassocieerd met het Romeinse imperium in zijn nadagen, vanaf het midden van de negentiende eeuw gecanoniseerd als het voorbeeld van sociale en culturele decadentie. Couperus liet zich door dat richtsnoer leiden in de hiervoor al genoemde roman *De berg van licht*.

De buitengewoon ornamentele beschrijving van een subtropische zomernacht waarmee *De berg van licht* inzet, beleeft een reprise in de opening van *De ongelukkige*.

Die nacht was vol maanlichttoover, die spon de lichte tooverdraden over nóg blanke sneeuwbergen en nachtblauw dal, over wazige, witte stad, uit wier witte blokken en dommen, uit wier vierkant en rond, de witte minaretten uitspitsten, over schaduwende tuinen, waar de fonteinen fluisterden in de van häre geluidelijkheid alleen doortrillerden schemer.

Het is een volzin die maatgevend is voor het vervolg. Couperus hult de Moorse stad Granada en het Alhambra in nevelen van magie en mysterie, nevelen die welbeschouwd rechtstreeks afkomstig zijn uit de dagdromen van hiervoor al genoemde schrijvers als Hugo, Gautier en Flaubert, aan wier werk Couperus zich ongetwijfeld moet hebben gelaafd.

Het exotisme van Couperus en zijn negentiende-eeuwse voorgangers hechtte zich niet alleen aan de ornamentiek van de Arabische architectuur en kunst, maar ook aan de immateriële kanten van de Arabisch-islamitische cultuur. Dat het daarbij om projecties gaat, behoeft nauwelijks betoog. Het 'onzegbare, dat huiverde in de lucht', zoals het in een beschrijving van Granada heet, wordt door Couperus zonder meer verbonden met

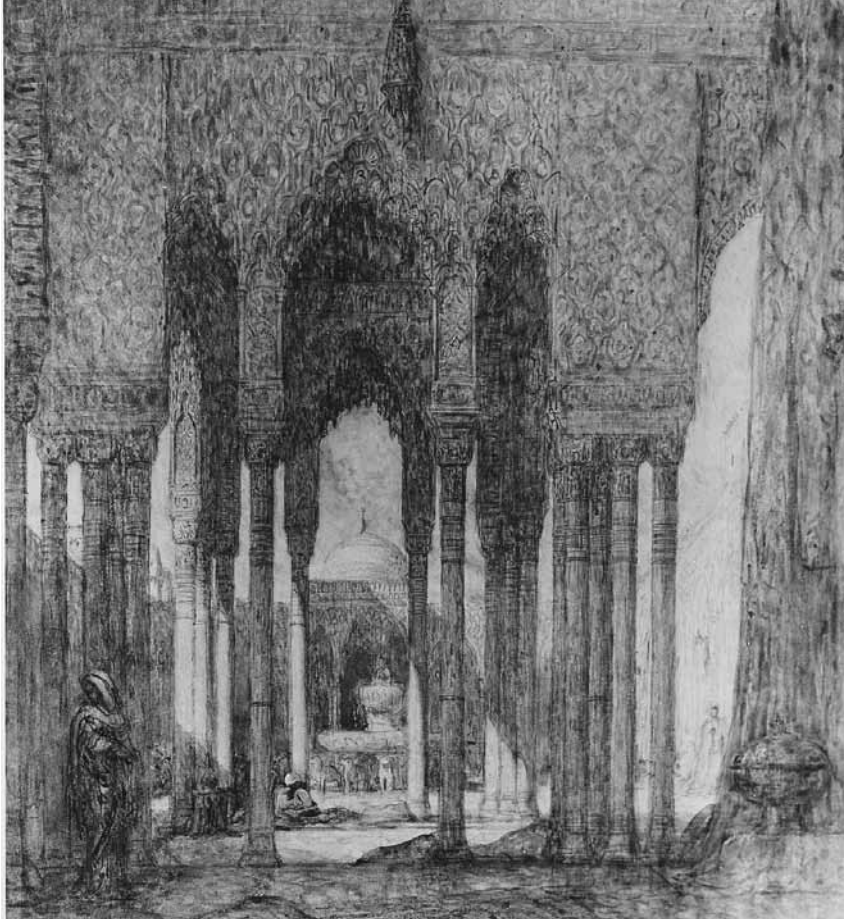
Omslag van de eerste druk van *De ongelukkige*, 1915. Collectie: H. Peek

religie en levensbeschouwing. Een karakteristieke passage is te vinden aan het slot van *De ongelukkige*. Het Spaanse leger staat voor de poorten van Granada en zal de stad wel dra innemen. Men voelt zich zeker van de overwinning. Maar toch.

Zij voelden zich zeer sterk, zeer machtig, zeer zeker van de eindelijke zege. Maar als de stad daar zoo lag in hare maanlichtzee te blanken, bijna spokig te smeren, een schim van een stad in haar mistig dal, dan voelden de sterken en zekeren bijna een onzegbaren angst. En zij begrepen dan, dat Don Ferrando steeds draalde, nooit overijld te werk wilde gaan... Wat was het toch, die vreemde suizing van betoovering, die òm dreef! Zij hadden het gevoeld in de valleien van Velez, voor Malaga, zoo vaak in de bergen en de kleinere bergsteden, die zij toch hadden genomen, de eene na de andere en zij wisten het niet te zeggen. Het was als een adem, die, stil, suisde om hen rond, als een witte koorts, als een huivervolle betoovering. Als een geheime, stille kracht, iets, dat tòch sterker eenmaal zoù zijn dan hunne Christelijke overwinningen. Het ontroerde hen, als zij staarden. Wat was het? Het dreef in de lucht, het steeg uit de aarde, het zonk uit de maan... Het was heel zwak, toch als een aroom, die hen zoù kunnen bezwijmelen... Het zoù heel zwak altijd zijn en toch nimmer verzwijmen. Het zoù blijven, het zoù zich dringen in hun bloed, in hunnen zielen, zoo als het zich had gedrongen in de aarde, de lucht en de atmosfeer. Het was de onzegbare geur van den Islâm...⁷

Couperus stelt het hier voor alsof dit Arabische fluïdum de Spaanse ziel zal blijven doordrenken, alsof hier sprake is van 'een nooit verzoenbare maar te zwak geblekene macht, die echter nimmer van dat klarend azuur zoù te verdrijven zijn en zich zoù dóor dringen in grond en atmosfeer, in woud en in water, in bloed en ziel, stil onzichtbaar overwinnende de eeuwen door, na zichtbaren nederlaag op dezen dag'.⁸ Men lette hier vooral op de frase 'klarend azuur', naar mijn overtuiging synoniem met de geïdealiseerde Latijnse helderheid en redelijkheid, dat wat in het Frans 'clarté' heet.

Het Arabisch-islamitische element dat de klassiek-mediterrane cultuur blijvend weet te doordringen, heeft veel gemeen met de stille kracht die de Europese geest aantast, en met de giftige oosterse bloem Helegabalus, die het oude Rome verwekelijkt en op den duur zelfs vergiftigt. Wat Couperus hier laat zien is de hybridisering die het onvermijdelijke gevolg is van het op elkaar stoten van culturen. Op het eerste gezicht lijkt hij dat fenomeen minstens met enige reserve te bezien of zelfs af te keuren, uit naam van een te behouden zuiverheid. Maar bij nader toezien komt zijn ambiguïteit of zelfs zijn fascinatie naar voren. Die tweeslachtigheid spoort met een psychische constitutie die voor de schone schijn verwerpt wat in het geheim wordt omarmd. Terecht heeft Michiel Leezenberg in zijn bijdrage aan de bovengenoemde conferentie gewezen op Couperus' gemaskeerde homoseksualiteit, die in *De berg van licht* en in *Iskander* wordt gerepresenteerd in de twee fatale mannen Helegabalus en Bagoas. Couperus zelf zet deze twee karakters neer als representaties van de androgyne mens, of liever gezegd van het streven naar dat type van de androgyne mens. En juist dat streven valt te beschouwen als zijn versie van de hybriditeit van oost en west, van vrouw en man. In *De ongelukkige* ontbreekt zo'n figuur overigens. Wel is er, zoals gezegd, de nadruk op de sensualiteit van de Oriënt, en de woekering van de ornamentele, vooral beschrijvende stijl, die bol staat van barbarismen, archaïsmen en grammaticale en stilistische afwijkingen van de standaardtaal, die in de visie van classicistische taalbehoeders ongetwijfeld als decadent taalbederf zouden zijn

Alhambra te Granada. Aquarel van Marius Alexander Jacques Bauer, 1882-1932. Collectie: hetgeheugenvannederland.nl

aangemerkt. Hier staat de evenwichtige Attische stijl tegenover de exuberante, overladen Aziatische stijl.

Fatalisme

Nu nog wat meer over de representatie van de islam. Het oriëntalistische exotisme zoals Couperus dat in *De ongelukkige* uitdraagt, vegeeteert op die elementen die in overeenstemming met de negentiende-eeuwse smaak als pittoresk gelden. De islam, zoals de westerse, artistiek bevlogen toerist die ziet, maakt van dit estheticistische complex een integraal bestanddeel uit. Regelmatig richt Couperus de aandacht op dansende derwisjen, in geestesvervoering verkerende heremieten, fakirs met magische krachten en wat dies meer zij. Wat hij toeschrijft aan de Moorse minnezanger Hamet, aanbidder van Boabdils vrouw Morayma, geldt ook voor hemzelf: de soera's uit de Koran verschillen niet van dichterlijke of wijsgerige literatuur.⁹

Exemplarisch voor de manier waarop Couperus aan de islam toegeschreven elementen als mysterie, magie en wreedheid incorporeert in zijn romaneske fictie, is de episode waarin Boabdil zijn vrouw Morayma meent te betrappen op overspel. Hij mishandelt haar en onderwerpt haar vervolgens aan een verhoor en een godsgericht, waarbij vier strijders

ter verdediging van haar zaak in het krijt treden tegen vier krijgers ten gunste van haar tegenpartij. Vier Spaanse ridders nemen het incognito voor haar op en weten te winnen en daarmee haar onschuld aan te tonen. Maar zij wordt nooit meer de oude. Wanneer ze haar verstand verliest, ziet men haar aan voor een goddelijk bevolgene, een spiritueel leidster, die door Couperus beschreven wordt als was zij de Messias. Zo wordt ze na lange ballingschap door de bevolking van Granada ingehaald met laurierbladen en palmtakken, als een heilige die ontzag afdwingt omdat haar geestesziekte wordt beschouwd als een teken van goddelijke uitverkiezing. Die speciale status contrasteert nogal met de door de verteller expliciet genoemde standaard situatie van de islamitische vrouw: 'Allàh had, zeker, haar minderwaardig geschapen en zij gingen gebukt onder dat onveranderlijke noodlot...'¹⁰

Met het begrip 'noodlot' zijn we, tot slot, bij een van de opvallendste kanten van *De ongelukkige*. Een leidmotief in de roman is het ook hier, heel stereotiep, als fatalistisch gekarakteriseerde geloof van moslims, dat de wil van Allah beschouwt als een ijzeren noodzaak waaraan niemand kan ontkomen. Couperus vereenzelvt dit aan de islam toegeschreven aspect met zijn noodlotsidee, het centrale concept van zijn hele oeuvre. Daarmee schrijft hij de islam zonder enige twijfel in bij zijn eigen levensbeschouwing, zoals hij ook de hiervoor genoemde vermenging van het Spaanse met het Arabische inpast in de alomvattende thematiek van zijn oeuvre, die stevast cirkelt om één kerngedachte: culturen komen en gaan, en wat verval lijkt, is niet zelden het gevolg, negatief dan wel positief, van een externe impuls. In die zin was Couperus misschien wel onze eerste multiculturele auteur. 🗨️

Noten

- 1 Zie Jaap Goedegebuure, *Decadentie en literatuur*. Amsterdam, 1987 en Jan van Luxemburg, *Rhetoric and Pleasure. Readings in Realist Literature*. Frankfurt am Main, 1992.
- 2 José Buschman, *Een dandy in de Oriënt. Louis Couperus in Afrika*. Amsterdam, 2009.
- 3 Zie Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.434-440.
- 4 Louis Couperus, 'Spaansch toerisme'. In: *Van en over alles en iedereen. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 35, p.493-683.
- 5 Idem, p.574.
- 6 Idem, p.560.
- 7 Louis Couperus, *De ongelukkige. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 36, p.221-222.
- 8 Idem, p.251.
- 9 Idem, p.113.
- 10 Idem, p.151.

Rouwsluiers van politici

*In memoriam F.L. Bastet (1926-2008)*¹

Op de Haagse begraafplaats Oud Eik en Duinen rijst op sommige dagen 'een zuil in de mist'² op die daar staat ter herinnering aan de bijna 150 jaar geleden geboren Louis Couperus (1863-1923) en zijn vrouw Elisabeth (1867-1960). Op 19 juli 1923 werd Couperus gecremeerd te Velsen, in het crematorium dat in 1914 in gebruik was genomen. Op 1 april 1914 had de allereerste crematie in Nederland plaats, gevolgd door 1089 andere tot die van Couperus.³ Cremeren was in die tijd nog controversieel en Couperus was in zijn keuze voor crematie revolutionair. Hoe controversieel zijn keuze was, blijkt uit de reacties van media en overheid in die tijd.

Door Evert Paul Veltkamp

Couperus keerde met zijn vrouw op 10 oktober 1922 terug van zijn reis naar Japan, die hij op verzoek van S.F. van Oss van de *Haagsche Post* had gemaakt. Daarvoor had hij maar liefst zeven weken in een ziekenhuis in Kobe gelegen, waarna bij hem een leverziekte was geconstateerd. Na zijn terugkeer trok hij in in het Haagse Hotel de Bellevue, waar Henri Borel hem op 13 oktober opzocht. Die constateerde dat hij vermagerd was en er 'souffrant' uitzag.⁴ Hij kwam onder behandeling van zijn huisarts dr. J.R. Bos (1886-1954), aan wie hij zelfs enkele brieven richtte en voor wie hij een van zijn werken van een persoonlijke opdracht voorzag.⁵ Hij vestigde zich echter al gauw in de gedeeltelijk door zijn vrouw ontworpen villa in De Steeg.⁶

Vanuit deze villa vertrokken hij en zijn vrouw in juni 1923 naar Den Haag om daar een huldiging bij te wonen. Op 10 juni 1923 werd Couperus zestig jaar en aan deze gebeurtenis werd uitvoerig aandacht besteed. Hij werd op 9 juni 1923 gehuldigd in de Kunstzalen Kleykamp en aan deze huldiging danken wij de enige bewegende beelden van de schrijver.⁷ Bij die gelegenheid ontving hij uit handen van de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (O., K. en W.), dr. J.Th. de Visser (1857-1932), de versierselen die behoren bij het Ridderschap in de Orde van de Nederlandse Leeuw.⁸ Ook al leek Couperus er verguld mee te zijn,⁹ een zo lage onderscheiding voor een schrijver van dat formaat kwam de minister op veel kritiek te staan. Vooral het artikel van Henri Borel, 'De Leeuw van Couperus en het Grootkruis van Loti', was zeer kritisch over deze lage onderscheiding.¹⁰ Het duurde slechts enkele weken of de minister kwam opnieuw onder vuur te liggen vanwege dezelfde schrijver. Er werden zelfs Kamervragen aan hem gesteld.

Hoogsternstige toestand

Teruggekeerd van de festiviteiten in De Steeg bleek al snel dat Couperus leed aan een neusontsteking. Toen deze verergerde, werd hij op 11 juli opgenomen in het ziekenhuis te Velp. De dertiende werd hij daaruit alweer ontslagen. Op 16 juli opende de NRC in zijn avondeditie de rubriek *Letteren en Kunst* met de mededeling: 'Wij vernemen uit De

Steeg bij Arnhem dat Louis Couperus ernstig ziek is. Een infectie aan het gezicht heeft bloedvergiftiging veroorzaakt. De behandelende geneesheer vreest het ergste.' Het *Handelsblad*, en in navolging daarvan de *Leeuwarder Courant*, meldten diezelfde dag: 'Louis Couperus is hoogst ernstig ziek ten gevolge van een infectie in het aangezicht, die met een hevige bloedvergiftiging gepaard gaat. De toestand is zeer zorgwekkend.' Een dag later brachten vele kranten dan ook het nieuws van zijn overlijden. Sommige kranten wisten toen al te melden: 'De crematie van het overschot zal vermoedelijk Donderdag op Westerveld plaats hebben.'

Crematie

Tijdens zijn tocht naar Japan had Couperus de wens te kennen gegeven om in geval van overlijden te worden gecremeerd. Met deze wens werd rekening gehouden en op 19 juli vond de crematie op Westerveld plaats.

In die tijd was cremeren nog een zeldzaamheid. De Begrafeniswet bepaalde dat iedere overleden persoon moest worden begraven, waaruit sommigen concludeerden dat crematie zelfs onwettig was. Omdat door de Begrafeniswet niemand werd belast met het toezicht op de naleving van de begraafregel, werd tegen lijkverbranding niet opgetreden. De ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie wezen in de Memorie van Toelichting bij een door hen ingediend wetsontwerp betreffende de lijkverbranding (eigenlijk: wijziging van de Begrafeniswet) op deze leemte in de wet. Intussen kon Couperus' ontzielde lichaam dus ongestoord aan het vuur worden overgegeven.

Vanwege de schrijver maar ook vanwege de nieuwigheid van een crematie was er veel publiek bij de plechtigheid aanwezig. Natuurlijk waren onder hen prominenten, van wie enkelen het woord voerden. De eerste spreker was mr. M.I. Duparc (1870-1925), chef van de Afdeling Kunsten en Wetenschappen van het ministerie van O., K. en W. Hij zei ook namens de minister te spreken, die helaas verhinderd was.

Kamervragen

Duparc sprak dus, volgens de krantenverslagen, namens de minister en de regering, maar zo simpel bleken de zaken politiek toch niet te liggen. Het anti-revolutionaire kamerlid dr. J.G. Scheurer (1864-1928) stelde de minister schriftelijke vragen¹¹ op 6 augustus 1923.¹² Dit kan mede gebeurd zijn na een bericht in de anti-revolutionaire krant *De Standaard* (op of omstreeks 24 juli 1923) waarin werd gewezen op de leemte in de Begrafeniswet, die lijkverbranding uitsloot en dus strijdig met de wet verklaarde. De krant vervolgde:

En nu melden ons de bladen dat de regering, die dit schreef [Memorie van Toelichting op het wetsontwerp¹³ betreffende de wijziging van de Begrafeniswet], zich deed vertegenwoordigen bij de – haars inziens dus onwettige – verbranding van het stoffelijk overschot van Louis Couperus en dat namens haar bij die gelegenheid een hoofdambtenaar het woord voerde. Wij kunnen niet aannemen, dat dit bericht juist is; dat de regering op die manier haar sanctie zou hebben gegeven aan wetsschennis, en wachten dus tegenspraak van het dagbladbericht.

Het grafmonument voor Louis Couperus op begraafplaats Oud Eik en Duinen, Den Haag. Foto: mevr. Starke-Milkó

Vervolgens liet Scheurer op 26 juli in diezelfde krant een ingezonden stuk plaatsen waarin hij inderdaad kritiek uitoefende op de houding van de minister en de regering. Daarop volgden de officiële Kamervragen:

E. J.W. COUPERUS LAMBERTUS COUPERUS
-BAUD
1867 - 1960 1963 - 1975

1. Is het bericht in de bladen juist, dat de Regering zich heeft doen vertegenwoordigen bij de verbranding van het stoffelijk overschot van wijlen Louis Couperus?
2. Deelt de Minister niet het gevoelen zijner ambtgenoten van Binnenlandse Zaken en Justitie, dat de lijkverbranding door de wet is uitgesloten?
3. Is de Minister – indien het bericht onder 1 bedoeld juist is – niet van oordeel, dat de vertegenwoordiging der Regering bij een onwettige handeling af te keuren valt?

De minister antwoordde onverwijld op 10 augustus:

1. Het bericht dat de Regering zich bij de uitvaart van L. Couperus heeft doen vertegenwoordigen is niet juist. De ondergetekende had een persoonlijke uitnodiging ontvangen tot het bijwonen der crematie, doch moest bedanken. De Chef der Afdeling Kunsten en Wetenschappen die een dergelijke uitnodiging had ontvangen, nam haar aan. Voordat hij naar Westerveld vertrok, heeft de ondergetekende hem verzocht namens hem een woord van deelneming te spreken.
2. Ten aanzien van het vraagstuk der lijkverbranding kan de ondergetekende zich verenigen met het standpunt door zijn Ambtgenoten van Binnenlandse Zaken en Landbouw en van Justitie in de Memorie van Toelichting tot het Wetsontwerp tot wijziging van de Begrafeniswet ingenomen.
3. Voor het beantwoorden van de derde vraag bestaat na het onder 1 opgemerkte, geen aanleiding.

In een ingezonden stuk in *De Standaard* van 16 augustus 1923 betoonde Scheurer zich tevreden met dit antwoord. Het gaf immers duidelijk aan dat de regering in 't geheel niet aanwezig was geweest bij de crematieplechtigheid – wel ene Duparc die tevens sprak namens een zekere De Visser. Beiden deden dat als particulier persoon, niet als afdelingschef respectievelijk minister. De enige kritische noot die Scheurer plaatste: 'de ietwat verwarring stichtende opdracht van de Minister blijf ik betreuren.'

Geschokte verbazing

De *Nieuwe Courant* van 14 augustus 1923 reageerde echter heel anders op de antwoorden: die hadden 'ons zeer verbaasd en zeer ernstig geschokt'. De krant schreef verder:

De heer Duparc heeft op Westerveld, blijkens de zeer uitvoerige verslagen in de dagbladen, 'als vertegenwoordiger van de Minister', 'uit naam der regering' uiting gegeven aan de diepe smart waarmede 'zij' kennis had genomen van het overlijden van de grote prozaschrijver Louis Couperus. Zo is het gehoord en zo is het waarschijnlijk gezegd ook. Althans nimmer tegengesproken in de bladen. (...) Trouwens de dagbladen zijn er om zijn woorden, die geen dubbelzinnigheid toelaten, te herhalen. We gaven ze met aanhalingstekens weer. Tegenover de feiten is de ministeriële verklaring wel zeer droevig. Wie kan haar geloven! En is het nu zo ver in ons land gekomen, dat een minister niet ruiterslijk voor zijn mening durft uitkomen, en, gesteld dat hij zich had vergist, die vergissing niet durft te erkennen, omdat hij dan in conflict zou geraaken met wellicht eerbiedwaardige, zij het ook, volgens ons, enghartige opvattingen ener partij of van de partijen die met hem samenwerken in politieke coalitie?

Een andere krant was even ontevreden. *De Vrijheid* van 22 augustus 1923 schreef het volgende:

Dr. Scheurer verklaarde zich reeds in een ingezonden stuk in 'De Standaard' verheugd over dit antwoord en neemt zijn kritiek op de Regering gaarne terug. Het ging alles *buiten de Regering om*, alles was *persoonlijk!* Wij kunnen ons over deze kennelijk-onjuiste uitvluchten minder verheugen dan Dr. Scheurer. Wij hebben geen behoefte om er om heen te draaien: Evenmin als minister de Visser enkele weken tevoren *als persoon* de zestigjarige Louis Couperus was gaan complimenteren onder aanbidding van een hoge regeringsonderscheiding,^[14] evenmin was minister de Visser bij diens crematie persoonlijk gevraagd. De minister van Kunst was uitgenodigd, evenals de chef van de afdeling kunst aan diens departement. (...) Waarom niet liever ronduit verklaard, dat de minister – afgescheiden van zijn mening over lijkverbranding – bij deze crematie wilde vertegenwoordigd zijn? Of waarom de anti-revolutionaire bedieler er niet op gewezen, dat ook het (nog steeds) aanhangige regeringsontwerp van Heemskerk-Ruys het crematorium te Velsen wil toelaten? (...) In de houding van deze regering tegenover het vraagstuk der lijkverbranding past 's heren de Visser's antwoord (...) wonderwel: onvrijzinnig en – wat nog erger is – *onwaarachtig*.

Rouwsluiers van politici

Wie was eigenlijk de ontwerper van die onwaarachtig aandoende antwoorden op de Kamervragen? In de minuut van het antwoord (aanwezig in het archief van de afdeling Kunsten en Wetenschappen van het ministerie) valt op dat de reactie oorspronkelijk van geheel andere strekking was. De secretaris-generaal jhr. mr. C. Feith (1872-1947) en de minister zelf hadden zich niet kunnen verenigen met de meer waarheidsgetrouwe, door ambtenaar P. Visser (1881-1939) opgestelde antwoorden. Die luiden:

1. Inderdaad heeft de ondergetekende zich doen vertegenwoordigen bij de verbranding van het stoffelijk overschot van wijlen Louis Couperus.
2. [Gelijkkluidend aan de versie Feith/De Visser.]
3. Wanneer een kunstenaar van betekenis, als wijlen Louis Couperus was, is heengegaan, bestaat er naar de mening van ondergetekende voor de regering ongetwijfeld aanleiding, een bewijs van belangstelling en deelneming te geven door zich bij de uitvaart te doen vertegenwoordigen. Het behoeft voor haar daarbij geen punt van overweging uit te maken, of de familie tot begraving dan wel tot verbranding overgaat, omdat de regering uiteraard door de aanwezigheid van haar vertegenwoordiger slechts de dode wenst te eren en zij, dit doende, generlei consequentie ten aanzien van het vraagstuk der lijkverbranding en haar al – of niet – wettigheid aanvaardt.

Het waren dus de politici die de waarheid versluisden rond de regeringsvertegenwoordiging bij Couperus' crematie. Overigens betekende dit wel dat later de Tweede Kamer de minister bij de begrotingsbehandeling liet weten dat het regulariseren van de financiële uitgaven die waren gedaan vanwege die vertegenwoordiging bij Couperus' crematie, door haar werd verworpen en dat dus deze kosten niet door het rijk zouden mogen worden gedragen. 📌

Veel belangstelling tijdens de crematieplechtigheid van Louis Couperus op 19 juli 1923 bij de aula van de begraafplaats Westerveld bij Velsen. Uit: F.L. Bastet, *De wereld van Louis Couperus*

Noten

1. Dit artikel is een bewerking van het ongepubliceerde 'Rouwsluiers van politici bij Couperus' crematie' dat ik op 28 juli 1987 aan dr. F.L. Bastet heb aangeboden ter gelegenheid van de verschijning van diens biografie van Couperus op 6 september 1987.
2. Zie: F.L. Bastet, *Een zuil in de mist. Van en over Louis Couperus*. Amsterdam, 1980.
3. I. Franke, *Crematie in Nederland. De Vereniging voor Facultatieve Crematie en de Wet op de lijkverbranding*. Utrecht, 1989.
4. Zie: Henri Borel, 'Louis Couperus in Den Haag'. In: *Het Vaderland* 1922, 15 oktober.
5. Zie hiervoor: Louis Couperus, *Hartelijk dank! Louis Couperus aan dr. J.R. Bos*. Bezorgd door Menno Voskuil. Woubrugge/Den Haag, 2006.
6. Zie voor de laatste maanden van Couperus: F.L. Bastet, 'God en goden aan het einde'. In: *Een zuil in de mist*, p.166-191, en voor details over zijn overlijden: F.L. Bastet: 'Vierentachtig liter olie'. In: *Al die verloren paradijzen... Van en over Louis Couperus*. Amsterdam, 2001, p.227-231.
7. Dit filmpje is te zien op: louiscouperus.nl/Images/Couperus.wmv.

8. De officiële mededeling hiervan werd geplaatst in de *Staatscourant* 1923, 11 juni.
9. Zie: 'Louis Couperus zegt dank'. In: *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus* 49, p.674-677:
'Minister De Visser deelde mij mede hoe hoge onderscheiding Hare Majesteit de Koningin mij had waardig gekeurd en de heer Duparc, in een rustig oogenblik daarna, knoopte zelve het eervolle strikje mij in het knoopsgat. De Leeuw... vrienden ik had er – ik zweer het u – geen oogenblik aan gedacht. Ik heb wel geweten, dat ge samenwerkt om een dakje zonder zilveren pannen te bouwen boven mijn zestigjarige kruin, maar van den Leeuw, heusch, wist ik niets.
Ik sta misschien van binnen-uit wat vreemd tegenover officieele onderscheidingen, hoewel ik zeer apprecieer de spontane sympathie, die van dien hoogen kant tot ons, arbeiders in den wijngaard der Nederlandsche Muze, komt. Maar dit gevoel was op het oogenblik, dat minister De Visser mij mededeelde, welke hoogte eer mij te beurt viel, geheel verdrongen door een ander gevoel, namelijk door de groote vreugde, dat ons litteraire gilde – al was het dan ook in mijne persoon – ge-eerd werd van Hooger Hand. Lieve kunstbroeders, en -zusters, op dit oogenblik heb ik gedacht aan u allen. Op dit oogenblik heb ik dankbaar de zoo hoge onderscheiding aanvaard, maar niet anders dan als één van u allen'.
10. Henri Borel, 'De Leeuw van Couperus en het Grootkruis van Loti'. In: *Het Vaderland* 1923, 17 juni. Overigens was Couperus al in 1897 benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau, zie hierover: F.J.M. Otten, 'Twee is te veel – Cultuurbeleid anno 1897'. In: *Nederlands Archievenblad* 77 (1973), p.193-195.
11. Van de biografen maakt alleen Van Tricht melding van de interpellatie, zie: H.W. van Tricht, *Louis Couperus. Een verkenning*. Utrecht, 1980², p.210. Zie voor de crematie ook: Henri van Booven, *Leven en werken van Louis Couperus*. 's-Gravenhage, 1981², p.266-269; Albert Vogel, *Louis Couperus*. Amsterdam, 1980², p.242-244; en het al vermelde Bastet: 'Vierentachtig liter olie'. In: *Al die verloren paradijzen...*
12. Veel gegevens over de Kamervragen zijn ontleend aan een dossier dat zich ooit bevond in het archief van de Afdeling Kunsten en Wetenschappen, voorlopig inventarisnummer 3250: 'Briefwisseling betreffende rouwbeklag en/of vertegenwoordiging bij overlijden van letterkundigen, juli-oktober 1923 [Louis Couperus], mei 1931-oktober 1937'. In 1986 maakte ik kopieën van de stukken uit dit dossier inzake Couperus. Het lijkt erop dat bij de latere inventarisatie van dit archief door de Centrale Archiefsselectiedienst te Winschoten dit dossier voor vernietiging in aanmerking is gebracht; in de tegenwoordige inventaris van dit archief is dit dossier niet meer aanwezig. Zie: Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Afdeling Kunsten en Wetenschappen, 1918-1940, nummer toegang 2.14.45. De citaten van vragen en antwoorden, alsmede verslagen uit de kranten zijn hier in moderne spelling overgebracht; het laatste geldt uiteraard niet voor de citaten van Couperus.
13. Zie over dit wetsontwerp met name: Willem Cappers, *Vuurproef voor een grondrecht. Koninklijke Vereniging voor Facultatieve Crematie 1874-1999*. Zutphen, 1999, p.158-167.
14. In het inmiddels eveneens vernietigde archiefdossier uit het archief van de Afdeling Kunsten en Wetenschappen, voorlopig inventarisnummer 3251: 'Briefwisseling betreffende ereblijken enz. bij jubilea en verjaardagen van letterkundigen, juni 1923-september 1939' bevond zich inderdaad ook een uitnodiging van het Louis Couperus-comité tot bijwoning van de receptie op 9 juni 1923 alsmede een bewijs van toegang. Dit blijkt uit mijn eigen aantekeningen van dit dossier voordat vernietiging had plaatsgevonden.

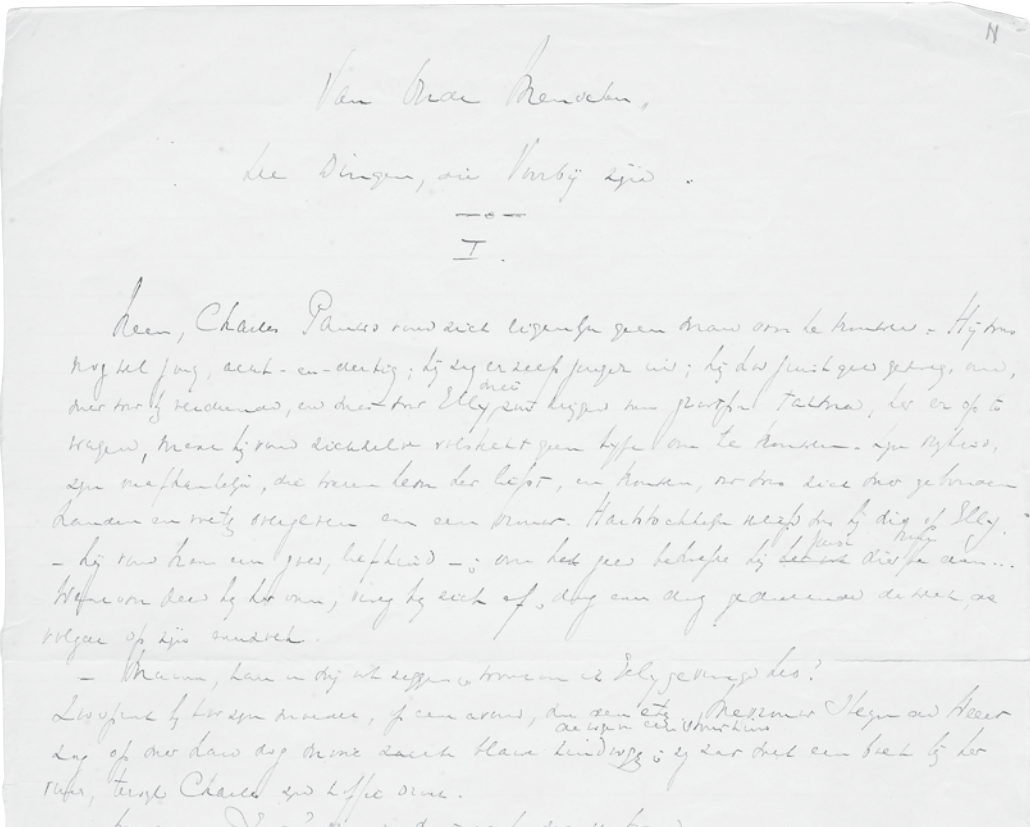
‘Werken als deze worden niet oud’

In deze nieuwe rubriek belichten we recensies van Couperus' boeken ten tijde van verschijnen. Hoe reageerden de geletterde tijdgenoten, de Kees Fensen, Elsbeth Etty's en Arjannen Peters van rond 1900? Wie waren deze critici, hoe lazen zij, wat verwachtten zij in een roman te vinden? Door antwoord te zoeken op deze vragen hopen we een bijdrage te leveren aan de receptiegeschiedenis, en daarmee aan een beter begrip van Couperus' werk. We beginnen met *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan....* Inmiddels een geliefde klassieker, maar indertijd niet aan de straatstenen kwijt te raken.

Door Liesje Schreuders

De eerste bladzijde van het kladhandschrift van *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan....* Collectie Letterkundig Museum

Toen *Van oude mensen...* in juni 1906 in boekvorm uitkwam, lag het al meer dan een jaar bij de drukker. Couperus' uitgever Veen had weinig haast gemaakt met het uitbrengen ervan. *De berg van licht*, geschreven ná *Van oude mensen...*, kreeg voorrang. Waarschijnlijk wilde Veen na *De boeken der kleine zielen* het publiek niet meteen weer op een Haagse roman trakteren; bovendien liep de verkoop van Couperus' boeken van de jaren daarvoor (symbolistische werken als *God en goden*, *Over lichtende drempels* en *Dionyzos*) bijzonder slecht.

Het was in veel opzichten een moeilijke tijd voor Couperus. Zijn vader was in 1902 overleden en zonder twijfel hadden die gebeurtenis en de nasleep ervan hem zwaar getroffen, hoewel ze hem ook geïnspireerd moeten hebben tot het schrijven van *Van oude mensen...*¹ Couperus werkte in ijtempo aan zijn romans en verhalen, maar hij hield er nauwelijks geld aan over; de mensen 'moesten hem niet meer'. Zijn relatie met Veen stond dan ook onder grote druk en Couperus dacht er zelfs aan om helemaal te stoppen met schrijven. Dat zijn werk vanaf 1903 in *Groot Nederland*, en niet meer in het veel populairdere *De Gids* werd voorgepubliceerd, hielp ook niet om zijn populariteit te vergroten. De toekomst zag er somber uit.

Van *Van oude mensen...*, voltooid in 1904, had zowel Couperus als Veen niettemin hoge verwachtingen. Ze hoopten dat de Haagse roman in de smaak zou vallen bij het Nederlandse publiek en dat daardoor ook de verkoopcijfers van de eerdere romans zouden verbeteren. Maar helaas, succes bleef ten enenmale uit. De eerste druk van juni 1906, in 2500 exemplaren, is de enige geweest tijdens Couperus' leven. Pas in 1948 kwam uitgeverij Veen met een herdruk.

De overwegend negatieve kritiek die *Van oude mensen...* kreeg na verschijnen, zal hierbij niet geholpen hebben. Wie nu de recensies van toen herleest, is verbluft dat maar zo weinig mensen de inzet van de schrijver, zijn psychologische subtiliteit, ja, het verhaal zélf begrepen hebben. Of zijn onze literaire normen en mores zozeer veranderd dat wij *hen* niet meer begrijpen?

Onnatuurlijk

Dankzij de onvolprezen database op louiscouperus.nl weten we dat er destijds minstens negen recensies van *Van oude mensen...* zijn verschenen. Een aantal hiervan wordt door H.T.M. Van Vliet besproken in het nawoord bij de jubileumuitgave uit 2008. Volgens Van Vliet is het meest opvallende aan de toenmalige kritiek 'dat, op twee uitzonderingen na, alle critici het werk uitsluitend hadden gelezen als een soort detective over een jaren geleden gepleegde moord in Indië'.² Waarvan akte.

Een van de genoemde uitzonderingen was de anonieme bespreking in de *Opregte Haarlemsche Courant*, bij mijn weten de eerste recensie die van *Van oude mensen...* verscheen, op 27 augustus 1906. De recensent roemt de stijl van Couperus, op een manier die doet vermoeden dat hij ook wel zo zou willen schrijven: 'Hij ontleedt met verbluffende zekerheid en fijnheid, ontroerend door een nerveusheid van stijl, de bedwongen zekerheid zijner zinnen-reeksen (...)' Bovendien heeft de recensent oog voor het verschil in thematiek tussen de vorige 'Haagse roman' van Couperus, *De boeken der kleine zielen*, en *Van oude mensen...*, en hij concludeert: 'Is dat niet het beeld van het leven, dat elk in zich smart en rouw omdraagt, geloovend hoe het leven van zijn naast[e] vol geluk is, terwijl toch deze soortgelijk leed ondervindt?'

De recensent laat deze vraag helaas onbeantwoord, en vervolgt met een punt van kritiek: sommige plotwendingen vindt hij ongeloofwaardig en het einde zelfs 'onnatuurlijk'. Hij vraagt zich af waarom het huwelijk tussen Lot en Elly in het boek voorkomt en waarom het zo slecht afloopt: 'Niets in 't voorafgegevene had een dergelijken afloop zelfs kunnen doen vermoeden.' De verbazing van de recensent is des te verbazingwekkender, omdat hij wel vol lof is over de manier waarop Couperus 'de zielen zijner personen [heeft] doorschouwd'. Waar deze 'doorschouwing' toe heeft geleid, namelijk tot een motivering van de personages en hun handelingen op grond van het idee dat het noodlot de mens in zijn greep houdt, doorziet de recensent niet.

Op 1 en 8 september verscheen vervolgens een recensie van de hand van D.Th. Jaarsma in het Amsterdamse weekblad *De Kroniek*. Jaarsma noemt *Van oude mensen...* onomwonden '[e]en literaire vergissing', wat ons nu komisch in de oren klinkt, vooral omdat de recensent zich vervolgens zelf 'vergist' en de inhoud van de roman bespreekt als een waargebeurd verhaal en de personages behandelt als ware mensen, die hij veracht. 'In 't algemeen hou ik niet van Indische lui,' bekennt hij. 'Die zijn me, nu ja, te Indisch. Al zijn er uitzonderingen.' Een week later komt de recensent met een vervolg op zijn kritiek, waarin hij de inhoud van de roman samenvat en concludeert: 'Dergelijke toestanden zijn in de residentie van onze koningin niet duldbaar. (...) Werken als deze worden niet oud.'

Hiermee is de toon gezet. Na het afbrandstuk van Jaarsma verschijnt nog een uitgesproken positieve recensie in *Het Vaderland* van W.G. van Nouhuys,³ die de uitwerking van het vergankelijkheidsthema, de 'typeering' van de 'personen' en de 'echt-menselijke emotie' in de roman roemt. Hierna volgen echter alleen nog maar negatieve besprekingen.

Dat Couperus een belangrijk auteur is, willen de meeste recensenten nog wel toegeven. Zo prijst Anna de Savornin Lohman in *De Hollandsche Lelie* van 19 december 1906 hem aan als een 'artist pur sang', die het moet afleggen tegen broodschrijvers als Emants of Borel: 'Juist omdat Couperus schrijft, zooals een ander uit *aangeboren* liefde tot het vak ingenieur of officier wordt of dokter, juist daàrom stelt hij zich zelf nooit op het standpunt van den met zijn "liefde voor de kunst" te koop loopenden artist.' Over de portie van de roman, de opzet en het verband met ander werk zwijgt zij en zwijgen andere recensenten echter oorverdovend.

Van Deyssel

Een positieve uitzondering in dit opzicht vormt de bespreking van Lodewijk van Deyssel in *De XXe Eeuw*. Volgens Van Vliet geeft Van Deyssel er hier blijk van 'zijn jalousie de métier ten opzichte van Couperus niet te kunnen scheiden van zijn kritische arbeid,' waarmee hij de bespreking als verder onzinnig afdoet.⁴ Toch verdient die bespreking meer aandacht, omdat Van Deyssel de enige is die het noodlotsthema bij de horens pakt.

Dat hij dit doet na eindeloze alinea's vol zelfingenomen, levensbeschouwelijke opschepperij, moeten we daarbij voor lief nemen. Van Deyssel kan een visie op kunst niet ontzegd worden. 'Een mensch gaat als een student door het leven en daalt onvolleerd in het graf', aldus de recensent. Couperus' *Van oude mensen...* heeft 'een zeer merkbare werking en bewijst daardoor kunst te zijn. (...) Twee dingen zijn vast: gij kùnt het uitlezen èn gij glóéit'. Waarna Van Deyssel een ingewikkelde vergelijking van goede kunst met 'geestelijke wijn' eindigt met de volgende, raadselachtige zin:

Maar evenals het eerder tegen dan iets vóór de kwaliteit van stoffelijken wijn bewijst, zoo gij er spoedig eene koortsige of benevelende werking van bespeurt, even zoo verdient dié wijn der kunst de voorkeur, die, het hoofd koeler latende, u diep in den geest iets aangenaams, iets heerlijks proeven doet, zij het dan ook dat dié wijn, van nõg edeler of althans andere soort, en in andere verhoudingen gegeven en tot u genomen, hartstochtelijke aandoeningen kan verwekken, maar die dan voortkomen uit bewegingen *diep in den geest* al zullen ook aan de oppervlakte lichamelijke gewaarwordingen, gelijk-soortig aan de genoemde, er mede samengaan.

Na drie keer lezen kan men uit deze metafoer opmaken, dat Van Deyssel *Van oude mensen...* te oppervlakkig vindt. Waar die oppervlakkigheid in zit, kan hij niet goed verwoorden. 'Deze roman van Couperus, daarin is die eigenaardigheid van den schrijver, die ook reeds in zijn eerste werk, *Eline Vere*, was. (...) Waarin eigenlijk het bizondere bestaat, is bijna niet in woorden te brengen.' Van Deyssel probeert het toch, waarbij hij het karakter van de auteur in verband brengt met zijn technieken: 'Het is de manier waarop hij zegt: die of die zat bij zijn moeder thee te drinken, zus of zoo zag het er daar uit..., het is een wijze van iets aan te geven, waarin zich uitdrukt een zeker gezozeerd gemak van levensbeweging, een bepaalde fijn-gezellige zekerheid in de houding, die de rezultante is van hetgeen men welopgevoetheid noemt.'

'(...) [E]en zeker gezozeerd gemak van levensbeweging', wat volgens Van Deyssel 'een kenmerkend bestand-deel van zijn kunstenaars-stijl is geworden': de zoekende, woordrijke analyse snijdt wel degelijk hout. Al kunnen we ons nu misschien niet meer vinden in zijn overdreven zintuiglijke uitdrukkingwijze, het feit blijft dat de recensent oog heeft voor de beheersing van verhaalstof en -techniek die Couperus in zijn roman toont, een beheersing waarbij hij als auteur op geheimzinnige, maar vriendelijke afstand blijft.

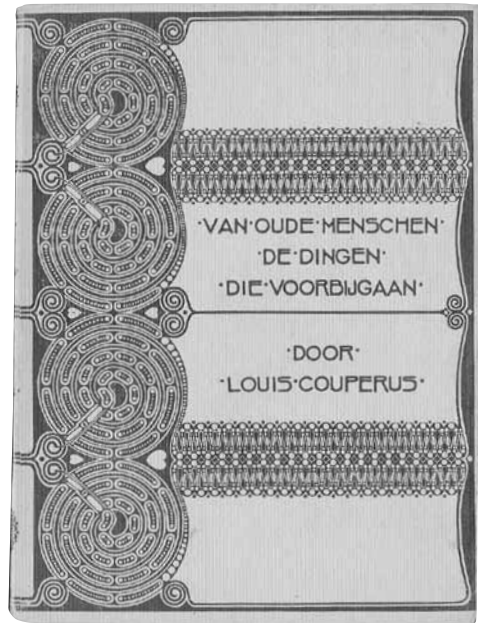
Van Deyssel, geobsedeerd als hij is door het zoeken naar een definitie van kunst, of zelfs 'hogere kunst', oordeelt echter zeer kritisch over de filosofische diepgang van *Van oude mensen...* In zekere zin verwijt hij Couperus dat deze zijn eigen ideeën en thema's niet genoeg heeft doordacht.

Om dit te illustreren volgen hieronder de interessantste, maar helaas ook moeilijkste zinnen van Van Deyssels bespreking:

Het gegeven van al die zeer, zéer oude mensen daar samen, waarvan de een veelal nog maar wat klanken laat hooren, "zoo-zoo-zoo, ja-ja-ja", enz., waarvan de andere altijd maar onbeweeglijk zit te staren in haar stoel met hooge leuning als een troon, enz., terwijl zij allen onder een verpletterende noodlots-waarheid gedrukt zijn, is, nu die noodlotswaarheid eenvoudig een feit uit hun vroegere levens-werkelijkheid is, dat zij zich pijnlijk herinneren, een argeloos kladden door den schrijver met zekere mystieke wendingen in aan de zijne voorafgegane kunst, die hij nauwelijks beter heeft bevat dan het totaal door hem verhaspelde en wezenloos aangevoerde thema van het "weten" en "niet weten".

Het thema, dat sommige leden eener familie "weten" en anderen "niet weten" van een misdaad door groot-ouders gepleegd, wordt hier, met een, ook door typographische vormen verlevendigde, gewichtigheid, voorgedragen, als vertegenwoordigde het een hoog wijsgeerig, mystisch probleem (...).

Van Deyssel ergert zich kortom aan de geheimzinnigheid waarmee een realistisch verhaal – het uitgangspunt is zoiets 'gewoons' als een moord! – wordt omkleed. Hij stelt daarbij

Omslag van de eerste druk van Van oude mensen, de dingen, die voorbijgaan.... een ontwerp van J.J.C. (Chris) Lebeau, 1906. Collectie: H. Peek

echter de presentatie van de gebeurtenissen en haar uitwerking op de lezer gelijk aan de bedoeling van de auteur. Het zwijgen van de oude mensen, de geheimzinnigdoenerij en de schaamte van degenen die op de hoogte zijn van de misdaad, zijn echter geen mystieke thema's, maar psychologische en sociale motieven in het verhaal zelf. Couperus brengt de uitwerking van die motieven op zijn personages in verband met het tragische Noodlot, dat natuurlijk mystieke connotaties heeft. Maar *what's in a name?* Hij had het net zo goed 'slecht karma' kunnen noemen.

Van Deysse's conclusie, dat de roman 'niets dan de absolute ledigheid eener mislukte karakteristiek-in-kletspraak om het lijf heeft', kunnen we daarom buiten beschouwing laten. Dat Couperus-de-verteller iets benoemt als een mystiek probleem, waarbij hij inderdaad aansluiting zoekt bij 'aan de zijne voorafgegane kunst', wil nog niet zeggen dat hij het niet begrepen heeft.

Zoveel weten we inmiddels, ook dankzij het 'voorwerk' van Van Deysse: dat de intentie en de overtuiging van een auteur niet noodzakelijkerwijs overeenkomen met de uitwerking van zijn roman op de lezer. Toen niet, en nu niet. ♣

Noten

1. Voor de ontstaansgeschiedenis en een uitgebreide structuuranalyse van *Van oude mensen...*, zie H.T.M. van Vliet, 'Gevangen in het verleden. Louis Couperus' *Van oude mensen* na honderd jaar'. In: Louis Couperus, *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* Geïllustreerde editie. Amsterdam, 2008, p.275-323.
2. Idem, p.292.
3. W.G. van Nouhuys, z.t. In: *Het Vaderland* 1906, 22 september.
4. Van Vliet, 'Gevangen in het verleden', p.293.

Een smartelijk toverleven

Niemand kon beter in de huid van een ander kruipen dan Couperus. Mensje van Keulen bewondert de empathie die hij bezat, of het nu ging om mensen of om dieren. Zó te schrijven moet volgens haar een troost zijn geweest voor een man die schipperde tussen het duistere en het lichte.

Door Rémon van Gemeren

Natuurlijk wist Van Keulen als een in Den Haag geboren en getogen kind wie Couperus was en dat hij werd gezien als de belangrijkste – in elk geval belangrijkste Haagse – schrijver. In haar middelbareschooltijd kan ze zijn werk echter niet gelezen hebben. Ze zat, nadat ze door de aandacht van en voor jongens op de hbs niet was geslaagd, op een katholieke school voor meisjes, bij de nonnen van de Sacré-Coeur. ‘Voor mijn school schreef Couperus te veel over zelfmoord. Er was een lange literatuurlijst, maar die bevatte voornamelijk zeer katholieke auteurs als Gezelle.’

Eline Vere was het eerste wat ze van Couperus las, waarschijnlijk kort na haar schoolperiode. ‘Wat me daarvan is bijgebleven, is het besef dat ik, opgegroeid in een lager sociaal milieu in het Regentessekwartier, niet behoorde tot de rijkere klasse van Eline, die in de Archipelbuurt of, later, het Statenkwartier woonde. Ik herkende die kringen, doordat

bijna al mijn klasgenotes meisjes van goede komaf waren geweest.’ Van Keulen heeft zelf altijd meer belangstelling gehad voor de lagere klassen, omdat die hard moeten werken voor hun geld. Elitaire mensen hebben al geld en zijn desondanks óók ongelukkig. Zij hebben het eveneens zwaar. Bij hen speelt de strijd zich in de geest af, aangewakkerd door de mensen met wie ze in contact komen. ‘Als ze alleen zijn, is er de angst, de duisternis, dood; ze hebben er bovendien de tijd voor om hieraan te denken. Armere mensen hebben die tijd niet, hoewel ze geplaagd worden door hetzelfde. In wezen verschillen de klassen dus weinig; ze maken ongeveer hetzelfde door.’

Verder vond ze de zelfmoord in de roman schrikbarend, en dat vindt ze nog. ‘Het is heel indringend hoe Eline naar de dood toe leeft en toch, tegelijkertijd, net als Emma Bovary, een hevige twijfel heeft. Ze wil de wereld verlaten, maar is er ook bang voor dat ze te veel druppeltjes van het slaapmiddel inneemt.’

Het andere

Wat Van Keulen, behalve haar geboortedag en -stad, met Couperus gemeen heeft, is het proces van het schrijven. In het korte stuk ‘Hoe een roman geschreven wordt’ zegt hij, tot

‘Ik heb zelf altijd het gevoel gehad dat ik niet de schrijver van mijn werk ben, maar iets anders, een stuwende kracht die van alles in me oproept dat ik niet ken. Couperus heeft dat haarscherp ingezien.’

haar schrik, precies wat zijzelf altijd ervaren heeft. Zo heeft hij zich net als zij nooit kunnen voorstellen hoe sommige schrijvers ergens midden in een verhaal kunnen beginnen. 'Ik moet chronologisch schrijven, alles moet teruggrijpen naar het voorafgaande. Couperus schrijft dat iedereen moet doen wat hij wil, maar uit zijn onbegrip. Ook geeft hij aan hoe een schrijver begint, precies zoals ik het deed: iemand, begin twintig, heeft wel eens een schetsje of iets dergelijks geschreven, en plotseling voelt hij een drang iets groots te schrijven, een roman. Zijn ingeving krijgt hij aan een strand of in een café, onverwacht. Personages verschijnen vanzelf aan hem en worden steeds scherper. Ook andere dingen dagen in hem op.'

Couperus legt uit dat de aanvang van elke nieuwe roman moeilijk is, omdat de taal telkens weer lijkt te moeten worden uitgevonden. Elk werk heeft zijn eigen stem en die stem moet vanaf de eerste zin al juist zijn. Hij meent zelfs dat een schrijver in elk werk anders is. Daar sluit Van Keulen zich volledig bij aan: in elk verhaal, in elke roman, zijn de personages verschillend en de taal past zich aan hen aan. 'Het belangrijkste in dit stuk vind ik wat Couperus "het andere" noemt, iets wat sterker is dan de auteur en hem stuurt. Het andere is dat wat de roman eigenlijk schrijft. Ik heb zelf altijd het gevoel gehad dat ik niet de schrijver van mijn werk ben, maar iets anders, een stuwende kracht die van alles in me oproept dat ik niet ken. Couperus heeft dat haarscherp ingezien.'

Al herkent Van Keulen het proces, technisch gezien is er een en ander op Couperus aan te merken. Hij herhaalt veel en legt vaak onnodig uit. 'Het is te verdragen door de wetenschap dat dat gewoon was in zijn tijd. Al die bijvoeglijke naamwoorden en verkleinwoorden en overtollige woorden beschouw ik maar als franjes. Al die interieurs met gobelins en ornamenten horen er blijkbaar bij.' Later in zijn oeuvre wordt hij bondiger. Het gedetailleerde is soms juist mooi, bijvoorbeeld in de beschrijving van Takma. De ouderdom komt daarin heel mooi naar voren.

Empathie

In alles van wat Van Keulen tot op heden van Couperus heeft gelezen – voornamelijk uit de vier delen van het *Verzameld Werk* die ze al heel lang bezit –, komt hij haar vooral voor als een man met een uitzonderlijke empathie. In dit opzicht is hij in de Nederlandse literatuur ongeëvenaard. Ze is erg nieuwsgierig geworden naar zijn biografie, met name om te ontdekken waar die empathie vandaan kwam.

Couperus' empathie beperkt zich niet tot mensen. 'Over zijn reis door Afrika schreef hij een passage over ezels die te zwaar beladen zijn, en dat roert me tot tranen. Als je je zo kunt inleven in een dier, moet je daar ook bij mensen toe in staat zijn. Het is prachtig hoe hij beschrijft dat de ezels zuchten onder de zware vracht en toch zonder te klagen hun lot verdragen en maar voorttrippelen, "trots hun wreed bestaan".'

Een andere passage die haar dierbaar is, is die over mensen die in Parijs vogels voeren, vooral mussen. Met een tedere pen toont Couperus die eenvoudige zielen, die opgaan in het voeren en onderling concurreren over welke vogels bij wie horen. 'Zulke taferelen bewijzen zó veel empathie dat ze mij ertoe brengen, net als bij bijvoorbeeld Flaubert en Poe, meteen van de schrijver te houden.'

Geestig kon Couperus ook zijn, bijvoorbeeld wanneer hij zijn kachelsmid Kees beschrijft. 'De jongen zou *Majesteit* gelezen hebben, waar ik niets van geloof, maar Couperus laat hem zo grappig over die roman vertellen.' Dit geldt ook voor het bezoek van Lot aan tante Thérèse in Parijs in *Van oude mensen...* Couperus schrijft daar, zoals vaker, hoe heerlijk het is om katholiek te zijn, om absolutie te krijgen. Lot ergert zich aan het in zijn ogen ouderwetse Parijs, met al die *petits villages*, al dat vuil – in tegenstelling

Foto: Rémon van Gemenen

tot Den Haag – en een kip van papier-maché die in namaakvet al vijftien jaar aan het spit draait. ‘Dat vind ik erg geestig, evenals wanneer Thérèse in overgave op de kerkvloer gaat liggen, iets wat zelfs in de ogen van de nonnen wat ver gaat.’

Angst en schoonheid

Hoewel Couperus zeer empathisch was, lijkt het Van Keulen ondenkbaar dat hij allerlei gevoelens kon beschrijven zonder ze zelf gehad te hebben. Hij moet bewust veel van zichzelf in zijn werk hebben blootgegeven. Als je zoveel schrijft als Couperus is dat onvermijdelijk, omdat de wereld van fictie nu eenmaal meer voorstelt dan het kleine leventje van de schrijver zelf. Leven is schrijven, schrijven biedt troost. Het betekent niet dat Couperus alles waarover hij schrijft, zelf heeft beleefd – dat is niet noodzakelijk voor een schrijver –, maar hij moet het door en door gekend en begrepen hebben. ‘In *Extaze* staat iets wat ik nooit ergens anders heb gelezen, een geluksbeleving die door de schrijver ongelooflijk lang wordt vastgehouden. Couperus moet in een roes zijn geraakt of het verlangen hebben gehad zo’n roes te voelen.’

Interessant vindt Van Keulen daarom ook het aangrijpende verhaal ‘Een ziertje’.

‘Het contrast van de jongen die eerst nog zijn huiswerk maakt – wat een goed bedacht detail – en later de sloot met al dat stinkende kroos in loopt. De liefde van de jongen voor zijn oom geeft extra lading aan het verhaal. Dat zal het homoseksuele aspect zijn

dat Couperus wel uit eigen ervaring moet hebben geput, net als de liefde tussen Taco en Jules in *Extaze*.’

Het is opvallend dat er veel knappe jongens in zijn werk voorkomen; dat moet zijn voortgevloeid uit een ander verlangen, al lijkt zijn werk duidelijk te maken dat dit beter niet bevredigd kan worden omdat het anders verdwijnt. In *Extaze* is dat goed

zichtbaar. ‘Dergelijke literatuur is wel

‘Dergelijke literatuur is wel eens overgevoelig genoemd, maar misschien is overgevoeligheid juist nodig om liefde en verdriet zo invoelbaar te kunnen weergeven.’

eens overgevoelig genoemd, maar misschien is overgevoeligheid juist nodig om liefde en verdriet zo invoelbaar te kunnen weergeven.’

Zielensmart, aldus Van Keulen, was essentieel in Couperus. Hij kende het noodlottige, het ongelukkige en het dramatische. De angst voor ouderdom en, als tegenpool, een hang naar esthetiek, zoals in *Van oude mensen...* beschreven, moeten in hem sterk aanwezig zijn geweest. Hij had diepe angsten, kende het duistere, en had een onstilbaar verlangen naar het lichte en naar schoonheid. Dit eeuwige contrast ging gepaard met weemoed.

‘Al deze dingen lees ik in alles wat hij schrijft. Kijk maar hoe snel sommige personages van stemming veranderen; dan zijn ze intens gelukkig, het volgende moment zijn ze wanhopig en zien ze alles zwart. Tevens vind ik Couperus erg aimabel, in zijn werk maar ook in zijn uiterlijk. Hij was een heel mooie, aantrekkelijke man. Zijn kennis van het slechte en duistere in mensen kwam ongetwijfeld voort uit zijn angst dat het goede en vriendelijke verdrukt zou worden. Hij hield van het mooie in het leven, het sprookjesachtige. In een brief uit Venetië noemt hij het Italiaanse bestaan, dat zoveel mooie dingen bood, het “katholisch toverleven”. Zo’n prachtige uitdrukking over het katholicisme heb ik nooit gehoord. Niet overleven, maar toverleven.’ ♣

Huwelijkspartners en bloedverwanten

In 1882 bracht de nog onbekende, beginnende auteur Couperus een bezoek aan de zeventigjarige schrijfster A.L.G. Bosboom-Toussaint. ‘[I]k kwam thee drinken en, schuchter, bracht ik aan mevrouw Bosboom-Toussaint mijn historische novelletjes,’ schreef Couperus daar later over. De grote schrijfster van geschiedkundige romans vond het werk van de jonge auteur ‘bijzonder goed’. Dat de twee bovendien familie van elkaar waren, is genoegzaam bekend. Maar hoe die verwantschap tussen schrijfster en schrijver nu precies in elkaar steekt, is nog niet eerder uitgezocht. Genealogisch onderzoek heeft een aantal interessante gegevens opgeleverd, die hierbij in onderlinge samenhang aan de lezer worden gepresenteerd.

Door Karel Wagemans

Een plaquette op de gevel van nummer 21 aan de Haagse Toussaintkade herinnert de voorbijganger vandaag de dag nog aan het feit dat op dit adres vroeger de schrijfster Anna Louisa Geertruida Toussaint (1812-1886)

en haar echtgenoot, de kunstschilder Johannes Bosboom (1817-1891) hebben gewoond. Die laatste heeft indertijd vooral naam gemaakt met zijn verstilde kerkinterieurs. Zijn vrouw oogstte nationale roem met haar romans, waarvan *Het Huis Lauernesse* en *Majoor Frans* tot hoogtepunten van de Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw worden gerekend. Toen het echtpaar in 1877 de woning betrok – waar Bosboom ook zijn atelier had – heette het daar nog Veenlaan. De naamswijziging in Toussaintkade vond in 1886 plaats als postuum eerbetoon aan de schrijfster. Vier jaar eerder had zij er Louis Couperus thuis op theevisitatie gehad.

In de woorden van diens biograaf Albert Vogel: ‘In 1882 bezocht hij [Louis Couperus] mevrouw Bosboom-Toussaint om haar zijn eerste verhaal te laten lezen: “In het huis bij den Dom”, een schets uit het leven van Petrarca. De grote romanière prees zijn werk en moedigde hem aan om in het historische genre door te gaan. Dit oordeel maakte op de familie toch wel een diepe indruk. In het zeer intense en uitgebreide familieleven van de Couperussen, Bauds,

A.L.G. Bosboom-Toussaint

Steenstra Toussaints met hun aangetrouwde verwanten speelde Louis Couperus opgewekt zijn rol. Hij heeft altijd een groot familiezwak gehad...¹ Elders in zijn boek vermeldt Vogel dan nog: 'Mevrouw Bosboom-Toussaint was geparenteerd aan zijn familie.'²

Herkomst van de Toussaints

Wat de herkomst van de familie Toussaint betreft, dienen we eerst een sprong terug in de tijd te ondernemen, en wel naar de eerste decennia van de Tachtigjarige Oorlog. Gezien de hardnekkige geloofsvervolgning waaraan de protestantse bevolkingsgroepen in de Zuidelijke Nederlanden (het huidige België) in die dagen onder het Spaanse katholieke bewind blootstonden, zochten velen van hen tegen het einde van de zestiende eeuw hun heil in een toleranter buitenland. Tot deze *réfugiés* behoorden ook de Toussaints, die in de huidige Duitse deelstaat Hessen terechtkwamen.

Daarginds, in Hanau, werd in 1682 Johan Philip Toussaint geboren, die omstreeks 1700 dienst nam in het regiment van prins Lodewijk van Hessen-Kassel als 'hobaris'.³ Een passende vertaling van deze term (die lijkt te verwijzen naar fluitspeler of organist) heb ik niet kunnen vinden, maar gezien zijn verdere loopbaan is het niet onaannemelijk dat het hier eerder een muzikale dan een strikt militaire functie betrof. Nederland – of liever gezegd: de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, zoals ons land toen werd aangeduid – beschikte in die dagen nog niet over een eigen en centraal georganiseerde legermacht. De diverse gewesten huurden hiervoor liever buitenlandse soldaten in, waaronder zich veelal Hessen bevonden.

Zo belandde Johan Philip Toussaint met zijn regiment in het Brabantse garnizoensstadje Heusden, waar hij eind mei 1704 in het huwelijk trad met Maria Jeson. Zij waren toen al sinds vier maanden de ouders van Johan Daniël, hun zoon die op 23 januari van dat jaar ter wereld was gekomen. (Ook later zouden de Toussaints zich in dit opzicht niet steeds strikt conventioneel betonen.)

Na enige omzwervingen door den lande met het regiment van prins Lodewijk vestigde het gezin zich in 1722 te Franeker, waar Johan Philip dat jaar werd aangesteld als dansmeester aan de hogeschool.⁴ Zijn zoon Johan Daniël vond bij die instelling naderhand ook emplooi; hij werd er in 1725 benoemd tot organist en promoveerde nadien, in 1731, tot stadsorganist. Toen zijn vader begin 1740 overleed, volgde hij deze op in diens functie als dansmeester aan de hogeschool. Maar na zijn huwelijk in oktober 1741 met Geertje Ollema, een gefortuneerde Harlingse koopmansdochter, nam zijn loopbaan een geheel andere wending. In 1751 werd hij namelijk benoemd tot burgemeester van Harlingen en nam hij als afgevaardigde van die stad tevens deel aan de Friese landdagen.⁵ Het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* meldt dan ook over hem: 'Dat een voormalig dansmeester in de 18e eeuw tot dergelijke functies oplom, moet als een groote bijzonderheid worden beschouwd: behalve de invloed van de familie zijner vrouw, moeten daarbij ook zijn onmiskenbare talenten een rol hebben gespeeld.'⁶

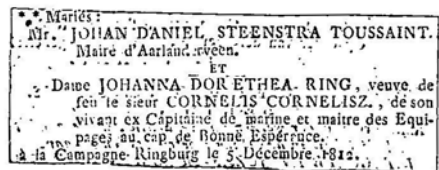
De Toussaints en de Steenstra Toussaints

Johan Daniël Toussaint overleed te Harlingen op 29 oktober 1790, 86 jaar oud. Zijn jongste zoon, ook Johan Daniël geheten, die in 1755 werd geboren, bekleedde te Harlingen tot aan zijn overlijden in 1811 eveneens het burgemeestersambt. Hij trouwde twee maal: eerst (in 1778) met Anna Pieters Steenstra, die eind september 1779 stierf, en later (in 1782) met Geertruida Talma (1760-1839). Uit zijn eerste huwelijk werd in februari 1779, zeven maanden vóór de dood van zijn vrouw, als enig kind een zoon geboren. Uit het

tweede huwelijk stammen meerdere kinderen. Om met die laatsten te beginnen: één daarvan was Hendrik Toussaint (1785-1859), die zich in 1811 als apotheker te Alkmaar vestigde. Uit zijn huwelijk met Cornelia Magdalena Cicilia Roquette (1786-1867) werd het jaar daarop in deze plaats Anna Louisa Geertruida Toussaint, de latere schrijfster, geboren.

Hendriks oudere halfbroer tooide zich – mogelijk ter herinnering aan zijn jonggestorven moeder – met de dubbele achternaam Steenstra Toussaint en droeg evenals zijn vader en grootvader de voornamen Johan Daniël. Hij bracht het tot burgemeester van Aarlanderveen, waar hij op 5 december 1812 in het huwelijk trad met de gefortuneerde weduwe Johanna Dorothea Ring, die zo'n vijftien jaar ouder was dan hijzelf.

Dat was echter niet de enige relatie die hij in die tijd aanging. Bij Jaantje (of Jannigje/Jannetje) Bronk, een vrouw van eenvoudige afkomst en mogelijk zijn dienstmeid, verwekte hij in de periode 1812-1815 drie zonen. Deze buitenechtelijke kinderen droegen tot aan hun erkenning door de vader in 1817 de achternaam van hun moeder, Bronk dus. Hun naamsverandering tot Steenstra Toussaint vond pas plaats toen hun ouders dat jaar in Amsterdam trouwden – een mogelijkheid die werd geschapen door de dood van Johanna Dorothea Ring op 1 juli 1816.⁷

Als wettige echtgenote van Johan Daniël Steenstra Toussaint bracht Jaantje Bronk vervolgens nog drie kinderen ter wereld. Zij stierf in 1825 te Lingen in Nedersaksen, waar het gezin toen woonde en haar man omstreeks 1820 een advocatenpraktijk was begonnen. Hijzelf stierf in 1863 te Kleef als hoogbejaarde rentenier. Zijn vertrek naar Duitsland had ongetwijfeld veel – zo niet alles – te maken met zijn aanvankelijk (en zeker voor die dagen) nogal turbulente privéleven.

De relatie tot de familie Couperus

Het tweede kind van Jaantje Bronk was Abraham Johan Daniël, die op 5 juli 1813 te Aarlanderveen werd geboren en die dus pas op zijn vierde jaar formeel Steenstra Toussaint ging heten. Hij bekwaamde zich tot arts, wellicht bij zijn oom Hendrik te Alkmaar, die sinds 1826 aan de klinische school van die stad verbonden was als lector in 'de schei-, artseni- en kruidkunde'.⁸ In 1837 vertrok hij naar Java, waar hij tot stadsgeneesheer van Batavia (het huidige Djakarta) werd benoemd. Twee jaar later trad hij te Semarang in het huwelijk met Elisabeth Wilhelmina Petronella Couperus (1821-1889), een zuster van de vader van de latere schrijver.⁹

Deze verbintenis, waaruit zes kinderen voortkwamen, eindigde niet bepaald harmonieus, toen uitkwam dat de echtgenote en moeder overspel had gepleegd met de Franse viceconsul te Padang, Jean Marie Adrien Casimir Troplong, die (ook) een oogje had op haar oudste dochter, Catharina,¹⁰ met wie hij in 1857 zou trouwen. Voor de Steenstra Toussaints betekende deze geruchtmakende affaire het einde van hun samenlevingsverband. Elisabeth vertrok naar Parijs, waar zij in 1889 overleed. Hij stierf in 1876 te Batavia, inmiddels eigenaar van de 'koffielanden' Pekantjilan en Tjicoppo. Tante Elisabeth zou model hebben gestaan voor de lichtzinnige Léonie van Oudjick uit *De stille kracht*. Louis Couperus wijdt daarin het volgende slotwoord aan dit romanpersonage: 'Wat men nu van haar vertelde, – hoe zij leefde in Parijs – was alleen te fluisteren, als een onuitzegbare verdorvenheid.'¹¹

*Knipsels uit de
collectie van het
Centraal Bureau
voor Genealogie in
Den Haag*

A.L.G. Toussiant.
Gravure door J.P. Lang
naar N. Pieneman.

De familieband met deze tante van de schrijver werd als het ware nog nauwer aangehaald toen Couperus op 9 september 1891 te Den Haag in het huwelijk trad met Elisabeth ('Betty') Wilhelmina Johanna Baud (1867-1960). Zij was namelijk – als dochter van Johanna Wilhelmina Steenstra Toussaint (1844-1927) en Jan Carel Willem Ricus Theodorus Baud (1838-1883) – van moederskant een kleindochter van Abraham Johan Daniël Steenstra Toussaint en Elisabeth Wilhelmina Petronella Couperus. Overigens hadden beide huwelijkspartners meer bloedbanden gemeen, want Louis' (toen al overleden) schoonvader Baud was de zoon van weer een andere zuster van zijn vader, namelijk Wilhelmina Jacobina Theodora Couperus (1818-1899).

Om op basis van het voorgaande de familierelatie tussen mevrouw Bosboom-Toussaint en Louis Couperus kort samen te vatten: de schrijfster was de nicht van zijn (aangetroouwde) oom, Abraham Johan Daniël Steenstra Toussaint. Diezelfde Abraham Johan Daniël Steenstra Toussaint was de grootvader van moederskant van Elisabeth Baud. Via haar moeder Johanna Wilhelmina Steenstra Toussaint was Elisabeth dus een

achternichtje van mevrouw Bosboom-Toussaint, en werd Louis Couperus door zijn huwelijk een aangetrouwde achterneef van de schrijfster (zie ook het onderstaande overzicht) bij wie hij in 1882 op theevsitate was gegaan. 🍵

Noten

1. Albert Vogel, *Louis Couperus. Een schrijversleven*. Amsterdam/Brussel, 1980 (2e, herz. dr.), p.48.
2. Idem, p.22.
3. P. C. Molhuysen en P. J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, deel 9. Leiden, 1933, p.1132.
4. De hogeschool van Franeker werd gesticht in 1585 en in 1811, tijdens de Franse overheersing, opgeheven.
5. Een gewestelijke overlegvorm.
6. P. C. Molhuysen en P. J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, p.1132.
7. Of zij van de 'escapades' van haar man op de hoogte was, blijft een onbeantwoorde vraag. Wel staat vast dat zij hem in haar testament rijkelijk heeft bedacht. Zo ontving hij onder meer een groot deel van de opbrengst van de verkoop van haar buitenplaats Ringburg onder Aarlanderveen. (Bron: notarieel repertorium Koudekerk aan den Rijn 1814-1816, inv.nr. 5326, aktenr. 33 d.d. 2 september 1816.)
8. P. C. Molhuysen en P. J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, deel 3. Leiden, 1914, p.1247.
9. Johan Ricus Couperus (1816-1902), gehuwd te Batavia in 1847 met jonkvrouwe Catharina Geertruida Reynst (1829-1893).
10. Volledig: Catharina Johanna Elisabeth Steenstra Toussaint (1840-1879).
11. Louis Couperus, *De stille kracht. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 17, p.215.

Verwantschap COUPERUS-TOUSSAINT

Johan Daniël Toussaint (1704-1790)

gehuwd 1741 met Geertje Ollema

Johan Daniël Toussaint (1755-1811)

gehuwd (1) 1778 met Anna Pieters Steenstra (1753-1779)

Johan Daniël Steenstra Toussaint (1779-1863)

gehuwd 1817 met Jaantje/Jannigje Bronk (1786-1825)

Abraham Johan Daniël Steenstra Toussaint (1813-1876)

gehuwd 1839 met Elisabeth Wilhelmina Petronella Couperus (1821-1889; zuster van John Ricus Couperus (1816-1902), vader van Louis)

Johanna Wilhelmina Steenstra Toussaint (1844-1927)

gehuwd 1865 met Jan Carel Willem Ricus Theodorus Baud (1838-1883)

Elisabeth Wilhelmina Johanna Baud (1867-1960)

gehuwd 1891 met **Louis Marie Anne Couperus** (1863-1923)

gehuwd (2) 1782 met Geertruida Talma (1760-1839)

Hendrik Toussaint (1785-1859)

gehuwd 1810 met Cornelia M.C. Roquette (1786-1867)

Anna Louisa Geertruida Toussaint (1812-1886)

gehuwd 1851 met Johannes Bosboom (1817-1891)

Heliogabalus en de Vlam van de Lust VII

In voorgaande afleveringen van deze serie, gepubliceerd in *Arabesken*, zijn allerlei esoterische aspecten van Couperus' werk belicht. Nog niet aan de orde gekomen is de mogelijke 'verborgen' betekenis van de homoseksualiteit van de hoofdpersoon van Couperus' meesterproeve op dit gebied: keizer Heliogabalus.

Door Caroline de Westenholz

Voordat Couperus zich waagde aan het schrijven van 'de roman van het keizertje' *De berg van licht*, publiceerde hij een aantal boeken op esoterisch gebied: na de goena-goena in *De stille kracht* (1900) kwam de vrijmetselarij aan de orde in het sprookje *Babel* (1901). *Over lichtende drempels* (1902) is een serie theosofische sprookjes. *God en goden* (1903) bevat een eigen kosmogonie, uit verschillende mythologieën en sprookjes bij elkaar geraapt, aldus Couperus zelf.¹ Het onafgemaakte toneelstuk *Imperia. Mysterie-Spel van de vijf zonden* (1904) is deels geïnspireerd op de kabbala. *Dionyzos* (1904) handelt over de god van de antieke mysteriën. Jan Fontijn en Dick van Vliet hebben bovendien gewezen op de esoterische elementen in *De boeken der kleine zielen*, en Maarten Klein op die in *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...*²

Had Couperus' interesse voor esoterie mogelijk iets te maken met de kringen waarin hij in Nice verkeerde? Het ligt voor de hand te gaan zoeken binnen de Cercle Artistique. De in de kranten vermelde activiteiten van deze club bevatten echter niets esoterisch. In een feuilleton spreekt Couperus over 'een allerbeminnelijkste metropool' die hij gekend heeft in Nice, met wie hij dikwijls gesproken heeft over allerlei onderwerpen.³ Hierover valt verder echter niets naders mee te delen.

Couperus' fascinatie voor de esoterie had kennelijk te maken met zijn eigen ontwikkeling. Hierbij moeten we niet vergeten dat hij in Nederlands-Indië een bovennatuurlijke ervaring had gehad, die hij later beschreven heeft in het feuilleton 'De badkamer' (hij zag een Javaanse bediende door een gesloten deur verdwijnen en concludeerde dat het een 'witte hadji' betrof).⁴ Bastet dateert de gebeurtenis in 1899 in Gabroe, Blitar, waar het echtpaar Couperus tijdelijk logeerde.⁵ Het gaat er hier niet om of wij deze ervaring als zodanig erkennen, – wat dat betreft zijn wij over het algemeen net als de resident Van Oudijck en geloven we er niets van – *wat telt is dat Couperus deze gebeurtenis destijds zelf als zodanig ervaren heeft*. Het heeft hem aan het denken gezet, en denken betekende voor hem onderzoeken.

In eerste instantie gaf het voorval hem aanleiding om in zijn roman de 'stille kracht' te lanceren in de badkamer, waar de overspelige residentsvrouw uit onzichtbare monden met sirihs bespogen wordt. Sinds kort is bovendien bekend dat een gedeelte van de intrige van *De stille kracht* teruggaat op een ware gebeurtenis: die van de door stenen en andere voorwerpen bekogelde Jantje en Betsy Bischoff, welke plaatshad in 1892 in Sitoebondo op Oost-Java, en beschreven is in een brief, gepubliceerd in het tijdschrift *Op de grenzen van twee werelden* in 1896.⁶

Logegebouw van
de vrijmetselarij in
Soerakarta, rond
1900. Collectie:
KITLV, Leiden

Vrijmetselarij

Couperus schreef *De stille kracht* grotendeels in het huis van zijn zwager, resident Gerard (de la) Valette (1853-1922, getrouwd met zijn zus Trudy), bij wie het echtpaar Couperus verbleef in Tegal en Passoeroean.

Valette kwam uit een maçonnieke familie, en was zelf vrijmetselaar.⁷ Zijn grootvader, Jacob Valette, was in 1851 aangenomen in de Loge La Persévérance te Maastricht. Gerard werd in 1898 benoemd tot resident van Tegal, waar hij tevens een afdeling van de Orde der Vrijmetselaren oprichtte: de Loge Humanitas. Hij werd de eerste Voorzittend Meester. Tijdens zijn tweede verlofperiode (1894-1896) haalde hij bij de Loge De Ware Broedertrouw in Gouda zowel zijn tweede (gezellen-) als derde (meesters)graad. Het is dus aannemelijk dat gesprekken over het onderwerp vrijmetselarij Louis Couperus nog vers in het geheugen lagen, toen hij nauwelijks een jaar later in zijn nieuwe woonplaats Nice aan het sprookje *Babel* begon. Bastet wijst hier ook op.⁸ In het kladhandschrift van *De stille kracht* wordt de vrijmetselarij letterlijk genoemd in het gesprek tussen Addy de Luce en Theo van Oudijck, als die erachter komen dat ze allebei de minnaar van Léonie zijn:

Beiden waren zij het geweest, en misschien was die waardigheid wel de maçonnieke titel, die ook anderen hadden verworven, de mystieke naam, waarmee men elkander herkende.⁹

Bastet noemt het grote aantal vrijmetselaars in de familie Couperus in het algemeen, al trad Couperus volgens hem zelf nooit tot een Nederlandse orde toe.¹⁰ Maar hoe was dit in Nice, waar Couperus in 1900 ging wonen? In Zuid-Frankrijk kwamen vanouds veel ketterse sekten voor van dezelfde afkomst als de Vrijmetselaars: men denke slechts aan de Katharen en de Tempeliers. Er waren omstreeks 1900 maar liefst vier vrijmetselaarsloges in Nice. Een ervan droeg de intrigerende naam: La Philosophie Cosmopolite.¹¹ Is Couperus lid geweest van een plaatselijke vrijmetselaarsloge? Navraag bij de Grand Orient de France (te Parijs) leverde geen positief resultaat op.¹²

Theosofie

Hoe dan ook: sinds zijn verblijf van een jaar in Nederlands-Indië was Couperus meer dan ooit bezig met theosofische onderwerpen. Ook dit is niet zo verwonderlijk. Het oude Nederlands-Indië was destijds een broedplaats van theosofie. Dit werd gereflecteerd in lokale straatnamen. In Batavia was een Blavatskypark, in Bandung een Olcottpark, in Semarang een Annie Besantplein.¹³ De in Bandoeng opgegroeide acteur Ton Kuyl (1921-2010) herinnerde zich nog levendig de belangstelling, in zijn ouderlijk huis, voor het werk van schrijvers als Blavatsky, Besant en Leadbeater en van professor Poortman.¹⁴

Het belangrijkste van Couperus' 'theosofische' verhalen uit deze periode is de bundel *God en goden*, samengesteld uit 'Jahve' en 'De zonen der zon' (1902). Hij schreef eerst 'De zonen der zon'; toen zijn vader stierf was dit 'grootser symbolistisch verhaal', zoals hij het noemde, al bijna voltooid.¹⁵ 'Jahve' volgde kort daarna. Bij zijn terugkeer in Holland, in maart 1915, las Couperus in het openbaar voor uit dit – voor het calvinistische noorden wereldvreemde – verhaal. Hiervoor was, middenin een wereldoorlog, een zekere moed nodig. Dit geeft eens te meer aan dat Couperus werkelijk geloofde in de door hemzelf samengestelde theologie. Hij heeft wellicht gemeend dat hij mensen er troost mee kon verschaffen. Zes jaar later zou Couperus *God en goden* nog steeds als een geliefd werk beschouwen. In de opdracht van een exemplaar, geschonken aan Henri Borel, schreef hij althans: 'een boek, dat ik nu nog liefheb.'¹⁶

Als een acteur in zijn rol

In het begin van het jaar 1903 begaf Couperus zich met zijn vrouw naar Rome om onderzoek te doen voor een aantal 'antieke sproken' die hij van plan was te schrijven. Het lijkt er bijna op dat hij opzettelijk de stad Nice ontvluchtte om zich niet weer te laten afleiden door de carnavalsfestiviteiten. Hij plaatste zelfs een aankondiging op de voorpagina van de *Eclaircur de Nice* om te laten weten hoe lang hij precies weg zou zijn.¹⁷ Natuurlijk is het ook mogelijk dat hij niet in de stemming was voor het carnaval omdat zijn vader kort tevoren overleden was.¹⁸

In deze periode schreef hij eerst een twaalfal 'Romeinsche' sonnetten, als 'Dionyzos-studiën' gepubliceerd in het meinummer van *Groot-Nederland* van 1903 en later bij wijze van proloog afgedrukt in de roman *Dionyzos*.¹⁹ Is het toeval dat Couperus zich zo voor de grote god van de antieke mysteriën ging interesseren na zijn eigen inwijding in het carnaval van Nice? In deze sonnetten geeft Couperus duidelijk aan wat hij op het oog had. Zij bevatten het bekende citaat:

Mijn ziel is twee: een kind van noordewee,
Duikt zij deemoedig onder noordeluchten
En voelt zich één met grauwe lucht en zee.

Maar als de 'schemervizioenen vluchten', haakt zijn ziel naar de zonnige, blauwe lucht van het zuiden, en:

Voelt zij zich, Dionyzos, met u één,
blaakt zij UW leven meê: verwonderd blikken
haar heldrende ogen naar die oogeblikken
terug, waarin zij welkte in geweên.²⁰

De moraal van deze sonnetten is: Couperus wil zich, na de grote, sombere boeken van de kleine zielen, nu inleven in Dionyzos, *als een acteur in zijn rol*, om diens verhaal te kunnen vertellen.

Androgynie en homoseksualiteit

Volgens Bastet schetst Couperus in *Dionyzos* echter een zelfportret, weliswaar niet in de vreugdebrengeende wijngod, maar in de androgyne Hermafroditos. Waarop baseert Bastet deze visie? De dubbelslachtige Hermafroditos, half maagd, half knaap, is 'dubbel onvoldaan':

Liever ware ik maagd, of ware ik knaap, dan beiden te zijn in ontroostbaren weemoed.
Want liefde, die ik zoû vinden willen, weet ik niet waar te zoeken. (p.86)

Dionyzos spreekt de ongelukkige jongeling toe en moedigt hem aan zichzelf te accepteren. Hij doet dat in een frase die doet denken aan modieuze slogans uit de jaren 1960: 'Broeder, word je bewust! Zuster, word je bewust! Wees blij om het dubbele leven! Jubel...'. (p.90) Hermafroditos wordt Dionyzos' volgeling.

Bastet is ervan overtuigd dat Couperus hier over zichzelf schrijft. Deze opvatting van de biograaf berust er voornamelijk op dat hij de begrippen androgynie en dubbelslachtigheid consequent identificeert met homoseksualiteit. Vervolgens wordt deze seksuele geaardheid van de mens door hem vereenzelvigd met het goddelijke androgynie principe, dat aan vele godsdiensten ten grondslag ligt. In *Dionyzos* wordt dit laatste principe letterlijk verwoord als Hermafroditos zegt:

En toch bruischte mij stormwind eens toe, dat Oorsprong van goden en hemelen en aarde en menschen niet anders was dan ik, knaap en maagd beide. (p.85)

Dit brengt Bastet tot de volgende conclusie:

In deze jaren voelde Couperus zich een gelukkig en ingewijd mens. Hij meende het geheim van durende vreugde ontdekt te hebben in zijn zuidelijke levenspatroon en liet Elisabeth/Ariadne daar in delen. Niet alleen had hij zijn eigen androgynie geaardheid volledig geaccepteerd, hij beschouwde deze nu als een hem door de goden geschonken voorrecht.²¹

Bastet volgt hiermee een trend van denken die rond 1900 opgang maakte. Zoals Martijn Icks schrijft:

Een verschijnsel dat, naast degeneratie, een belangrijke rol speelde in het beeld van de homoseksueel rond 1900, was androgynie. In een wereld die een rigide scheiding

maakte tussen mannen en vrouwen (zowel fysiek als mentaal), namen homo's een tussenpositie in. Naar lichaam man, naar geest vrouw, bezaten ze zowel mannelijke als vrouwelijke eigenschappen. Deze manier van denken werd tot in het uiterste doorgevoerd door de Duitser Magnus Hirschfeld, homoseksueel wetenschapper en een belangrijk strijder voor de homo-emancipatie. Aanvankelijk was Hirschfeld ervan overtuigd dat homo's noch mannen, noch vrouwen waren, maar een 'derde sekse'. Later, op basis van onderzoek onder meer dan tienduizend mensen, kwam hij tot de conclusie dat er 43.046.721 seksuele typen bestonden, elk met een typerende combinatie van eigenschappen. Vrijwel niemand was volledig man of vrouw; men behoorde tot een van de miljoenen *Zwischenstufen* waardoor deze twee uitersten van elkaar werden gescheiden.

Anderen namen minder extreme standpunten in, maar de associatie van homoseksualiteit met androgynie was wijdverbreid. Edward Carpenter, een utopisch socialist die veel publiceerde over de verhouding tussen de seksen, gebruikte het als argument om zijn andere geaardheid te rechtvaardigen. Er bestond in de laatste decennia van de negentiende eeuw namelijk een tendens om het androgynie te idealiseren. Met name binnen allerlei opkomende mystieke stromingen zag men de androgyn als een symbool van harmonie. Carpenter betrad hetzelfde pad toen hij in 1906 *Days with Walt Whitman* publiceerde. De ideeën die hierin doorschemerden, formuleerde hij later expliciet: de homoseksueel combineerde mannelijke met vrouwelijke eigenschappen en oversteeg zo de scheiding tussen de seksen. Dit maakte hem tot een superieur wezen, 'a higher type of humanity'. Carpenter, kortom, draaide de degeneratietheorie om en liet niet de heteroseksuele, maar de homoseksuele man aan het langste eind trekken.²²

Wie zal ontkennen dat Couperus zich in deze jaren 'een gelukkig en ingewijd mens' voelde...? Maar dat dit veroorzaakt werd door een extatische opvatting van zijn vermeende seksuele geaardheid, waag ik te betwijfelen. Bastet zelf verwerpt Pim Lukkenaers these dat *Dionyzos* geschreven zou zijn onder invloed van een artikel van de seksuoloog L.S.A.M. von Römer, 'Über die androgynische Idee des Lebens', in het *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen*, om de simpele reden dat dit opstel pas verscheen toen Couperus' roman al voltooid was.²³ Nergens vinden we enig bewijs dat Couperus met de bovengeciteerde opvattingen van Edward Carpenter bekend is geweest.

Zelfprojectie in *De berg van licht*?

In november 1904 begon Couperus vrij plotseling aan *De berg van licht*. Een jaar later was het boek af. Het kan niet anders of hij heeft de roman al veel langer in zijn hoofd gehad, schrijft Bastet.²⁴ Dat lijkt mij zonder meer het geval.

Voor Bastet is het echter van meet af aan duidelijk – in navolging van Van Tricht,²⁵ en gevolgd door vele anderen – dat Couperus in Heliogabalus wederom een soort zelfportret geeft, vooral omdat Couperus zijn Romeinse keizertje zo nadrukkelijk laat streven naar 'androgynie' (lees: homoseksualiteit). Dit streven moet kennelijk leiden tot de conclusie dat Couperus het in zijn boek over zijn eigen geaardheid had. Deze opvatting blijkt volgens Bastet vooral uit de door Elisabeth geschreven prospectus:

Zij had dus geaccepteerd voortaan publiekelijk bekend te zullen staan als de echtgenote van een vermaarde schrijver wiens afwijkende seksuele geaardheid duidelijk

was – althans voor een ieder die geen oogkleppen wenste op te zetten – sinds hij er zelf mee adverteerde. De tekst van de prospectus loog er namelijk bepaald niet om.²⁶

Wat staat er dan in die prospectus? Het is de moeite waard die tekst hier nogmaals in zijn geheel te reproduceren:

De roman van Heliogabalus, Helegabalus, Elagabalus (alle die namen hebben recht van bestaan) speelde mij reeds tien jaren lang door den geest. Van af het eerste oogenblik, dat ik de ruïnes van Rome zag. De keizerstijd van 2de en 3de eeuw na Chr. is zoo mooi te evoqueeren tusschen die ruïnes. Iedere tourist die Forum en Palatijn heeft gezien met eenige aandacht, zal het décor van de scène der aanbidding van 's keizers beeltenis (einde Eerste Deel) zich goed kunnen voorstellen... Tusschen de keizers heeft mij het meest altijd getroffen de figuur van het mooie zonnepriestertje, dat tot keizer werd uitgeroepen, omdat het Leger verliefd op hem was en omdat hij zoo mooi kon dansen. Het was een antieke ziel, zoowel van één persoon, als van een geheele Menigte, die ik me moest denken. Dat scheen mij heel interessant. Maar ik dacht telkens, gedurende al die jaren: ik ben geen érudit, een 'historische' roman te schrijven is niets voor mij... Toch liet de idee mij niet los, kwam telkens weêr terug... Ook dacht ik: het boek is niet een boek voor een Hollandsch publiek... En ik schreef het niet... Toen las ik l'Agonie van Jean Lombard (dezelfde periode). Gedurende die lectuur dacht ik: Nu schrijf ik zeker mijn boek niet: het is al geschreven en mooier dan ik het doen kan... Maar na de lectuur dacht ik: neen: Lombard geeft den roman van Rome in dien tijd, en *niet* den roman van het keizertje; niet de *ziel* van het priestertje, dat zoo mooi dansen kon. En zoo ben ik er toe gekomen het boek te schrijven, en die ziel te geven, zoo goed ik kon.

Bronnen waren Herodianus en Lampridius; voornamelijk Herodianus geeft een kort verhaal; Lampridius heel veel détails. Beiden keuren af, kritizeeren, veroordeelen, zonder eenige zielkundige analyse. Maar de détails van Lampridius (vermoedelijk vele waar) zijn interessant en de 'ziel' schuilt er achter. Ik vind achter de drooge opsomming van allerlei trekjes de ziel van het jonge priestertje: Aziatisch (geen Romeinsche ziel) (hij was ook geen Romein); heel vroom (aan de zon), bijna dweepziek, ingewijd in de Mysteryën der Magiërs en de geheime wetenschappen der Kabbala; een vrouwelijke ziel in een bizonder schoonen mannelijken vorm, zoo dat de Magiërs in hem zagen de illuzie van de weer op aarde geïncarneerde Man-Vrouw; zoo bekoorlijk en innemend in al zijn uitingen, dat een geheel Volk, een geheel Leger van ruwe sodaten hem aanbad; geniaal in zijn danskunst, in het spreken van talen (zoodra hij Keizer was, oefende hij zijn Latijn en sprak het dadelijk zuiver); zoowel vroom in zijn godsdienst als dol vroolijk van kinderlijke jeugd... Nog tal van schakeeringen meer, die telkens een nieuw facet laten vonkelen... Het lachte mij toe, dat alles te geven, vooral omdat ik de eerste zou zijn, die Helegabalus zoo opvatte. Niemand die over hem schreef, of hij heeft hem gelasterd, zelfs Lombard. Het jongetje was een bedorven Kind en zeker hysterisch in zijn man-vrouwelijkheid, maar hij was niet enkel 'liederlijk' en meer niet. Hij was geniaal, en artiest in alles wat hij deed. Hij is de laatste weerschijn van de Antieke Schoonheid en de Antieke (Egyptisch-Chaldeeusche) Wijsheid. Wie zegt ons, dat de quintessens van zijn godsdienst niet zuiverder is dan die van het Christendom?... De Zwarte Steen is symbool (voor het volk) van de Zon, die zelve symbool is (voor den priester) van het Licht, (dat weer symbool is, voor de Magiërs

en Ingewijden, van den onuitsprekelijken God). Er schuilt een diepe mystische Wetenschap achter dat alles, en vermoedelijk hebben onze latere Christelijke Eeuwen heel veel verloren, vergeten, verwaarloosd, van wat de 'heidenen' reeds zuiver, niet 'geloofden', maar 'wisten'.

Onze modernste wetenschappen, ze waren den Magiërs bekend. Helegabalus (de jonge keizer genoemd naar den God) was opgevoed in die mystische kennis.

Wat wij alleen als 'liederlijk' en 'immoreel' beschouwen, was in den Zonnediens even natuurlijk, gewoon en lofrijk, als op dit oogenblik, voor den Roomsch-Katholiek, het opdragen van de Mis...

Dit alles is geen idealizatie van mijn hoofdpersoon; het is alleen zielkundige eerlijkheid, die recht laat wedervaren... Mijn boek is een boek voor enkelen, zonder vooroordeelen van godsdienst en vooropgestelde moraal. Zij, die vooroordeelen hebben, doen beter het niet te lezen, want ze zullen ge-ergerd worden; en waarom een roman te lezen, als het boek geen genoeg geeft, artistiek of psychologisch genoeg?...²⁷

Op basis van deze gegevens concludeert Bastet wederom dat Couperus ook in *De berg van licht* zijn eigen afwijkende seksuele geaardheid niet alleen zou hebben geaccepteerd, maar deze zelfs als een superieure kwaliteit zou hebben gezien:

Dat hij sterk de nadruk heeft gelegd op de in oorsprong goddelijke tweeslachtigheid van de 'op aarde geïncarneerde Man-Vrouw', zegt enerzijds veel over Couperus' opvatting van homoseksualiteit als fenomeen op zichzelf, namelijk als een uitverkiezing. Anderzijds verraadt het iets over zijn nieuwe literaire metamorfose. Dat hij zich met Heliogabalus vereenzelvigd heeft, valt immers nauwelijks te betwijfelen.²⁸

Psychologie

Bij die conclusie plaats ik, evenals Maarten Klein dat heeft gedaan,²⁹ een groot vraagteken en wel om de volgende reden. Zou het werkelijk waar zijn dat Couperus – die zijn persoonlijke leven zoveel mogelijk versluisde, die al zijn correspondentie weggooidde, die luid verkondigde dat de persoon van een auteur niets met diens werk te maken heeft³⁰ – in zijn historische roman en in de begeleidende prospectus openlijk 'adverteerde' met zijn eigen seksuele geaardheid? Om José Buschman te citeren (in haar queeste naar de ware identiteit van Orlando): 'Hiertegen verzet zich, volgens mij, de psychologie.'³¹ Nog afgezien van de door Bastet als vanzelfsprekend aangenomen identificatie van de begrippen 'androgynie' en 'homoseksualiteit', lijkt het mij uitgesloten dat Couperus zich hierover openlijk zou hebben uitgesproken. Laten we hierbij niet vergeten dat Couperus 'de bittere tragedie'³² van de ondergang van Oscar Wilde van nabij kan hebben meegemaakt. Zijn Engelse vertaler, Alexander Teixeira de Mattos, was immers getrouwd met de weduwe van Oscars broer Willie; hij kan Couperus er alles over verteld hebben.³³ Als Couperus werkelijk van dezelfde dispositie was als de verdoemde Engelse auteur, dan zal hij er toch waarachtig wel voor gewaakt hebben om over dit onderwerp in het openbaar ook maar iets te zeggen, laat staan te publiceren. Daar komt bij dat discretie in Couperus' klasse een absolute must was en is.³⁴ Hij las veel uit zijn roman voor in intieme kring, schreef hij in april 1905.³⁵ Dat kan zijn geweest aan de familie van de 'ietwat stijve'³⁶ officier Wijnaendts van Resandt, die begin 1905 op bezoek was in de Villa Jules. In het voorjaar van 1905 zouden ook zijn zuster Trudy en haar kinderen Edmée en John naar Nice komen.³⁷ Als Couperus in Heliogabalus werkelijk een zelfportret zou hebben geschetst,

Batavia, 21. 10. 04

Gebroeders Juten
Bergen op Zoom.

Beleefd verzoek na
15 November dezes mij
geen tijdschriften meer
te zenden aan mijn tegen-
woordig adres, doch die
te bewaren tot 1 Januari
1905 -- ze van af dien
datum te zenden aan
mijn naam per adres
Louis Couperus, Avenue
St Maurice, Villa Jules,
Nice. (rep. France). Achtend
Uw dw. Dr. W. Wijnaendts v. Resandt

Tot nog toe ongepubliceerde briefkaart van W. Wijnaendts van Resandt aan de Gebroeders Juten te Bergen op Zoom (uit Batavia, 21 oktober 1904) met de volgende tekst: 'Beleefd verzoek nà 15 november dezes mij geen tijdschriften meer te zenden aan mijn tegenwoordige adres, doch die te bewaren tot 1 Januari 1905, ze vanaf dien datum te zenden aan mijn naam per adres Louis Couperus, Avenue St Maurice, Villa Jules, Nice (rep. France). Achtend Uw dw. Dr. W. Wijnaendts v. Resandt'. De briefkaart bevindt zich in het bezit van de heer J.L.A.P. Stahlecker uit Zoetermeer, als onderdeel van diens verzameling poststukken Nederlands-Indië. Brief aan auteur dezes, 3 april 1995

Ten slotte is ook duidelijk geworden, sinds het archief van Von Römer openbaar is, dat het deze befaamde seksuoloog was die contact heeft gezocht met Couperus – en wel op een moment dat *De berg van licht* al bijna voltooid was – en niet andersom. Bovendien heeft Von Römer op papier gezet dat de auteur Louis Couperus op hem niet overkwam als homoseksueel. Wel als een vrouwelijke man, maar niet als homoseksueel.⁴⁰

In een brief aan zijn uitgever vraagt Couperus ongegeneerd om zoveel mogelijk kritieken en uitscheldpartijen. Hij noemt *De berg van licht* een 'roman over homosexualiteit', gevolgd door de vrij laconieke constatering: 'Hier in Frankrijk is het motief een motief als een ander, maar bij ons is het natuurlijk verboden waar....'⁴¹

Dit alles leidt tot de concluderende vraag: *kan Couperus' opmerking over homoseksualiteit als 'een motief als een ander' niet gewoon waar zijn geweest?*

In eerdere afleveringen van deze reeks heb ik erop gewezen dat de goddelijke androgyn figuur die aan het begin van de schepping staat, een in het Shivaïsme, de gnosis en de kabbala voorkomend fenomeen is.⁴² Couperus noemt het weliswaar niet expliciet in 'Jahve', het eerste deel van *God en goden*, maar Jahve geeft zijn engelen wel opdracht hun eigen schepsels te creëren en die mannelijk en vrouwelijk te scheppen, 'opdat zij-zelve zorg dragen voor vermenigvuldiging van hun wezen'.⁴³ Dit duidt er in elk geval op dat de twee seksen volgens de auteur in de godenwereld niet (hoeven te) bestaan. Dat goddelijke androgynie iets te maken zou hebben met homoseksualiteit, is bij Couperus nergens te vinden. Integendeel. Zoals Klein heeft aangegeven, wordt de homoseksualiteit van Heliogabalus in *De berg van licht* eerder als een grote misstap gezien:

Dat keizer Helegabalus homoseksueel wordt, is dus in de context van de roman zeker niet positief te interpreteren. Het is een verstoring van het evenwicht en voor de keizer zelf een nederlaag.⁴⁴

Zelfs als Couperus zich vanuit zijn eigen seksuele geaardheid zou hebben geïdentificeerd met het keizertje – hetgeen ik, zoals uit het voorgaande blijkt, ernstig betwijfel – dan is Bastets conclusie dat hij zich vanwege die dispositie 'uitverkoren' achtte, in ieder geval niet te rijmen met de inhoud van de roman *De berg van licht*.

De berg van licht: bronnen

Couperus schreef *De berg van licht* tussen november 1904 en november 1905. In de voorafgaande jaren had hij zich goed gedocumenteerd. Niet alleen in Rome, ook in Nice heeft hij hard gewerkt.

Jaap Goedegebuure noemt *De berg van licht* een wederhelft van *Salammbô*: cultus van de zon in het ene, van de maan in het andere boek; de vroomheid van de priesteres *Salammbô* in de ene, die van de priester *Bassianus* in de andere roman.⁴⁵ Voor de cultus van de zon heeft Couperus een klassieke bron gebruikt die tot voor kort⁴⁶ over het hoofd is gezien: de antieke roman *Aethiopica. Theagenes et Charicleia*, van de hand van de Griekse schrijver *Heliodorus* uit *Emessa, Syrië*, die waarschijnlijk dateert uit de derde eeuw.⁴⁷ Hierin komt een zonnepriester voor die *Hydaspes* heet, net als in *De berg van licht*. Een ongepubliceerd, onafgemaakt manuscript van Couperus' hand in de collectie van het Letterkundig Museum, getiteld 'Theagenes. Een roman van antiek avontuur', bevestigt dat Couperus dit werk metterdaad gekend heeft.⁴⁸

Uit Couperus' publicaties die voorafgingen aan *De berg van licht* blijkt dat hij zich uitgebreid heeft verdiept in gnosis en kabbala, twee esoterische stromingen die welig

tierden in de tijd van de historische Heliogabalus en die Couperus bovendien zelf noemt in zijn boek. Mogelijk heeft hij ook het oude hindoeïsme bestudeerd, eventueel via de publicaties van Blavatsky. Ook van de astrologie ten tijde van het hellenisme was hij uitstekend op de hoogte. Welke bronnen hij daarvoor precies geconsulteerd heeft, is nog niet achterhaald. Op dit gebied moet nog veel onderzoek gedaan worden.

Ten slotte is het mogelijk dat Couperus zich letterlijk heeft trachten in te leven in het personage van de Opperpriester en Magiër Hydaspes, die zo goed in de sterren leest, door zich op het Geuzenfeest in Nice op 8 februari 1902 te verkleeden als astroloog.⁴⁹

'Extatische sonnetten'

Dat Couperus rond het jaar 1905 een bepaald soort 'verlichting' bereikt had, lijkt mij onmiskenbaar: de 'extatische sonnetten'⁵⁰ die hij na *De berg van licht* schreef, laten aan duidelijkheid niets te wensen over. Hij was in de bloei van zijn leven en op het top-punt van zijn carrière; hij voelde zich voldaan in zijn werk en gelukkig in de stad waar hij woonde, met zijn geliefde Italië als het ware naast de deur. In een feuilleton heeft hij het zelf later heel duidelijk gezegd:

Er is een tijd geweest, dat ik dacht. Ik was toen jong, ik was tusschen twintig en dertig. (...) Maar toen, o vriend Jan, moet ik bekennen, dat er plotseling een oogenblik in mijn denkleven is geweest – ik geloof, dat ik dag en datum en uur en minuut zoû kunnen opgeven – een oogenblik, dat ik mij bewust werd met al mijn denken geen stap verder te zijn gekomen (...) Toen heb ik een groot besluit genomen. Toen heb ik – het was een heerlijke lentedag, in Italië, en er waren om mij heen bloesemende vruchtenboomen, bloeiende amandelboomen, net als in een sprookje – toen heb ik het besluit genomen nooit meer na te denken (...) Ik heb nooit meer nagedacht. Het is na dat besluit heel mooi in mij geworden en heel weldadig om mij. Ik dacht niet meer na, wel is waar, maar ik lééfde...⁵¹

Dit citaat wordt vaak gebruikt om aan te geven hoe eclectisch en/of oppervlakkig Louis Couperus was. Ik denk daarentegen dat dit het moment was waarop hij het ware inzicht verkreeg, het inzicht dat 'verlichting' zou kunnen worden genoemd. En wat was dit inzicht dan? Dit heeft alles te maken met Couperus' esoterische overtuigingen, die juist in deze jaren waren gerijpt, namelijk dat het gnostieke vonkje dat de mens in zich draagt, niet alleen maar een smartelijk gevallen stukje goddelijkheid hoeft te zijn – waardoor wij eeuwig smachten naar waar we vandaan komen – maar juist de reden is

...dat wij somtijds gelukkig zijn. De goden hebben aan het einde medelijden met ons gehad!⁵²

Couperus had de kern van het geluk in zichzelf gevonden, als later Lucius in *Antiek toerisme*. Hij had de 'god in zichzelf' ontdekt.⁵³

Conclusie

De berg van licht was in het braafburgerlijke Nederland van rond 1905 een dermate vreemde eend in de literaire bijt, dat de schrijver ervan wel abnormaal moest zijn om zoiets te kunnen produceren. Volgens Van Tricht werden er destijds 'monsterachtige vermoedens' geuit 'over de morele afdwalingen van zulk een voorstellingsvermogen'.⁵⁴

Lukkenaer geeft een overzicht van de vaak barokke kritieken die het boek uitlokte direct na publicatie.⁵⁵

Dergelijke vooroordelen bestaan kennelijk nog steeds. Hiermee doel ik op de vermeende zelfprojectie van Couperus' eigen 'geaardheid' in de roman, die in publicaties inmiddels een geheel eigen leven is gaan leiden en nu over het algemeen als vanzelfsprekend wordt aangenomen – zonder dat daar enig degelijk bewijs voor is geleverd.⁵⁶

Het wordt tijd dat we deze magistrale historische roman *De berg van licht* erkennen voor wat hij is, en alle speculaties over de seksuele geaardheid van de schrijver in dit verband laten varen. Zoals Van Vliet concludeerde: in de prospectus van Elisabeth staat alles wat Couperus bedoelde met zijn boek – de intentie, de psychologische analyse, het historisch perspectief en de esthetische literatuuropvatting.⁵⁷

Hier zou ik het volgende aan willen toevoegen. In de roman *De berg van licht* geeft Couperus blijk van een grondige kennis van de rond 1900 vooral in kunstenaarskringen, en zeker in Frankrijk, zeer populaire esoterie. In het decadentistische Nice van rond 1900 had Couperus bovendien ruim de gelegenheid om zich te laven aan alle lectuur, schilderkunst, toneelstukken, opera's, feesten en partijen die geïnspireerd waren op het internationale decadente repertoire – waar men in Nederland in die tijd nog niet eens van durfde te dromen. Couperus' historische roman paste derhalve uitstekend in de culturele sfeer van de stad waar hij woonde.

Het is eeuwig zonde dat *De berg van licht* nooit in het Frans is vertaald. 🚫

Noten

1. In het feuilleton 'Onder den Bouddha'. In: *Van en over mijzelf en anderen. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 27, p.552-559.
2. Zie J. Fontijn, *Leven in extase. Opstellen over mystiek en muziek, literatuur en decadentie rond 1900*. Amsterdam, 1983; H.T.M. van Vliet, *Eenheid in verscheidenheid, over de werkwijze van Louis Couperus*. Amsterdam/Antwerpen, 1996; en M. Klein, *Noodlot en wederkeer. De betekenis van de filosofie in het werk van Louis Couperus*. Maastricht, 2000.
3. 'Want ik heb in Nice een allerbinnelijksten metropoliet gekend en in Italië tal van brave geestelijken, met wie ik dikwijls gesproken heb over allerlei onderwerpen – filosofie, poëzie, kunst, filantropie...' enz. Louis Couperus, 'De moderne hoofdzonden'. In: *Ongebundeld Werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.305.
N.B.: een metropoliet is een aartsbisschop, hetzij in de katholieke, hetzij in de Grieks-orthodoxe kerk.
4. Louis Couperus, 'De badkamer'. In: *Ongebundeld Werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.272-275.
5. F.L. Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.224.
6. Zie: Coen Ackers, 'De akelige geschiedenis van Jantje en Betsy'. In: *Arabesken. Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap* 12 (2004), nr.23, p.20-29.
7. Zie: Marjolein Vierhout-de Vries, 'Indië heeft toch ook nog andere waarde, dan die zich in geld laat uitrekenen. Over leven en werk van G.J.P. (de la) Valette'. In: *Louis Couperus Genootschap Nieuwsbulletin* 5 (mei 1995), p.27-37.
8. Zie F.L. Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.258, noot 6; en p.259.
9. H.T.M. van Vliet, *Eenheid in verscheidenheid, over de werkwijze van Louis Couperus*, p.58.
10. F.L. Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.258; in noot 6 (p.746) vertelt hij ons precies wie dan: Couperus' grootvader en oudste oom, zijn grootmoeder van moeders zijde, een oom van die kant, dan nog de vader van Elisabeth, en 'vele anderen'.
11. De eerste loge was opgericht in 1859. Zie: Yves Hivert-Messeca, *La Franc-Maçonnerie dans les Alpes-Maritimes: deux siècles de la sociabilité urbaine*. Breil-sur-Roya, 1999.

12. Met dank aan François Rognon van de Grande Loge de France in Parijs (e-mail aan auteur d.d. 4 april 2004).
13. Zie bijv.: Th. Stevens, *Vrijmetselarij en samenleving in Nederlands-Indië en Indonesië*. Hilversum, 1994 en Thijs Weststeyn, 'De Indische wortels van het Nederlandse modernisme'. In: *De academische boekengids* 71 (november 2008), p.3-8.
14. Gesprek met Ton Kuyl 3 maart 1995. J.J. Poortman (1896-1970) was o.a. auteur van *Vehicles of Consciousness. The Concept of Hyllic Pluralism (Ochema)*. Amsterdam, 1978. Hierin presenteerde hij een model van het universum waar exacte wetenschappen en metafysica niet langer strijdig zijn.
15. F.L. Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.287.
16. Idem, p.289. Voor een afbeelding van dat titelblad zie *Amice, Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever, ingeleid en van aantekeningen voorzien door F.L. Bastet, II (1902-1919)*. 's-Gravenhage, 1977, p.39.
17. 'M. Louis Couperus, le romancier hollandais bien connu, a quitté Nice hier, se rendant à Rome; il sera de retour au mois de mars, à la villa Jules'. In: *L'Eclair de Nice* 1903, 28 januari.
18. Papa Couperus overleed in oktober 1902 op 86-jarige leeftijd. Zie F.L. Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.277.
19. Louis Couperus, *Dionyzos. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 23, p.5-16.
20. Idem, p.6. W.J. Lukkenaer, *De omranke staf. Couperus' antieke werk deel 1: van Dionysos t/m Herakles*. Proefschrift Rijksuniversiteit Leiden, 1989, p.47 wijst in dit verband op een 'mystieke eenwording met de god' zoals in de mysteriën. Ik denk niet dat dat hier aan de orde is. 'Zich één voelen met...' is niet hetzelfde als 'mystieke eenwording'.
21. F.L. Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.307-308.
22. Zie: Martijn Icks, *De weifelende sekse, opvattingen over homoseksualiteit rond 1900 en het werk van Louis Couperus*. Tekst bij de gelijknamige tentoonstelling in het Louis Couperus Museum, 20 november 2003-2 mei 2004, p.6.
23. F.L. Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.292.
24. Idem, p.302.
25. Zie H.W. van Tricht, *Louis Couperus. Een verkenning*. Den Haag, 1960, p.140-147.
26. F.L. Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.318.
27. *Amice, Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever, ingeleid en van aantekeningen voorzien door F.L. Bastet, II (1902-1919)*, p.73 (en brief 405a in idem, p.72).
28. F.L. Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.308 en 325.
29. Zie o.a.: M. Klein, *Noodlot en wederkeer. De betekenis van de filosofie in het werk van Louis Couperus*, p.157 e.v.
30. Gezien ook de volgende opmerking: 'Wat raakte het mij, wie of wat Jean Lombard was – of hij dood was of leefde – toen ik in "Byzanse" het antieke Byzantium voor mij herleven zag?' Louis Couperus, 'Intieme impressie VII'. In: *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.397.
31. José Buschman, 'Schimmen van schoonheid nagejaagd. Couperus, Orlando en Florence'. In: *De Parelduiker* 9 (2004), nr.1, p.18-36 (citaat: p.32). Overigens is deze auteur ook overtuigd van Couperus' zelfprojectie in *De berg van licht*. Zie José Buschman, 'Een berg van ontucht'. In: *Haagsche Courant*, 10 maart 2000.
32. Over Oscar Wilde schreef Couperus expliciet: '(...) hij ging onder in bittere tragedie'. Louis Couperus, 'Dorian Gray'. In: *Van en over mijzelf en anderen. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 27, p.209-214 (citaat: p.213).
33. 'Tex' was 'best man' bij Willie Wilde's huwelijk in 1894 en na de dood van de zwaar alcoholische echtgenoot vijf jaar later – Willie stierf evenals zijn broer Oscar op 46-jarige leeftijd – trouwde Tex met Willies weduwe, de Ierse Sophia 'Lily' Lees. Zie o.a.: Kevin O'Brien, 'Lily Wilde and Oscar's fur coat'. In: *Journal of the Eighteen Nineties Society* (1994), nr.21, p.15-29.
34. Vgl.: 'Toen niet lang geleden de adel als minderheidsgroep op de televisie werd ondervraagd en een lid van deze groep vriendelijk doch beslist zei: "Ja, de hoogste stand, want dat zijn we...", zal er door de aristocratische gelederen een rilling zijn gegaan; niet omdat het een nieuwtje was, maar omdat het HARDOP

gezegd werd, en nog wel VOOR DE TELEVISIE!' Agnies Pauw van Wieldrecht, *Het dialect van de adel*. Amsterdam, 1991, p.18-19.

35. F.L. Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.316.
36. Albert Vogel, *Louis Couperus. Een schrijversleven*. Amsterdam, 1980, p.236.
37. F.L. Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.315.
38. Het personage Gordianus zou zijn: 'de tot menselijke proporties herleide alter ego' en 'de spreekbuis' van Couperus zelf. Theo Bogeaerts, *De antieke wereld van Louis Couperus*. Amsterdam, 1969, p.85 en 101.
39. H.T.M. van Vliet, *Eenheid in verscheidenheid, over de werkwijze van Louis Couperus*, p.202.
40. Zie: Wim van der Meij, 'Over de androgynische idee van Couperus' leven. Brief van L.S.A.M. von Römer aan H.W. van Tricht opgedoken'. In: *De Parelduiker* 9 (2004) nr.1, p.2-17.
41. *Amice, Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever, ingeleid en van aantekeningen voorzien door F.L. Bastet, II* (1902-1919), brief 422 (z.j.), p.80.
42. Reeks 'Heliogabalus en de vlam van de lust'. In: *Arabesken. Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap* 12-14 (2004-2006) en 18 (2010), nr.23, 25-28 en 35.
43. Louis Couperus, *God en goden. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 22, p.15.
44. M. Klein, *Noodlot en wederkeer. De betekenis van de filosofie in het werk van Louis Couperus*, p.157.
45. Jaap Goedegebuure, *Decadentie en literatuur*. Amsterdam, 1987, p.83-84.
46. Zie: 'Heliogabalus en de vlam van de lust IV'. In: *Arabesken* 14 (mei 2006), nr.27, p.30-41.
47. Zie: Heliodorus, *Aethiopica (Theagenes et Charicleia)*, ed. G.H. Hirschig. In: *Erotici Scriptores*, Paris (Didot), 1936. Voor een moderne vertaling zie: Heliodorus, *An Ethiopian Romance*, translated with introduction by Moses Hadas. Philadelphia, 1957.
48. Zie: Louis Couperus, 'Theagenes. Een roman van antiek avontuur'. In: *Ongepubliceerd werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 50, p.360-366.
49. Zie: Caroline de Westenholz, *Een witte stad van weelde. Couperus en Nice 1900-1910*. Boskoop, 1996 (Couperus Cahier III).
50. F.L. Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.327.
51. Louis Couperus, 'Over der menscheit kinderlijkheid'. In: *Korte arabesken. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 29, p.101-115 (citaat: p.104-105).
52. De allerlaatste regels die Couperus schreef. Louis Couperus, 'Intieme impressie XIV'. In: *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.649.
53. De uitdrukking 'de god in ons' komt al voor in de roman *Extaze, Een boek van geluk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 5, p.37. Hij keert terug in een andere variant in *Antiek toerisme, Roman uit Oud-Egypte. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 30, p.120-124.
54. H.W. van Tricht, *Louis Couperus. Een verkenning*, p.214, noot 7. Zie ook W.J. Lukkenaer, *De omrankte staf*, p.57-97.
55. Idem (Lukkenaer), p.73-92.
56. Het bontst maakt Guépin het als hij beweert dat Couperus 'met kleffe verliefdheid' de uitspattingen van Heliogabalus volgt. J.P. Guépin, 'De oudheid van Louis Couperus'. In: *Hollands Maandblad* 11 (aug.-sept. 1969), nr.261-262, p.50-54.
57. H.T.M. van Vliet, *Eenheid in verscheidenheid, over de werkwijze van Louis Couperus*, p.215.

Nieuwsbrief Louis Couperus Museum

Het gaat gelukkig nog steeds goed met het Louis Couperus Museum. Het feit dat wij geen structurele subsidie ontvangen van staat of gemeente, werkt op dit moment in ons voordeel, want nu kan er ook geen subsidie ingekort of afgepakt worden. In het huidige tijdsgewricht zou dat immers zeker zijn gebeurd. Het museum draait met een maximum aan inzet op een minimum aan kosten en hoopt dat te kunnen blijven doen. ☺

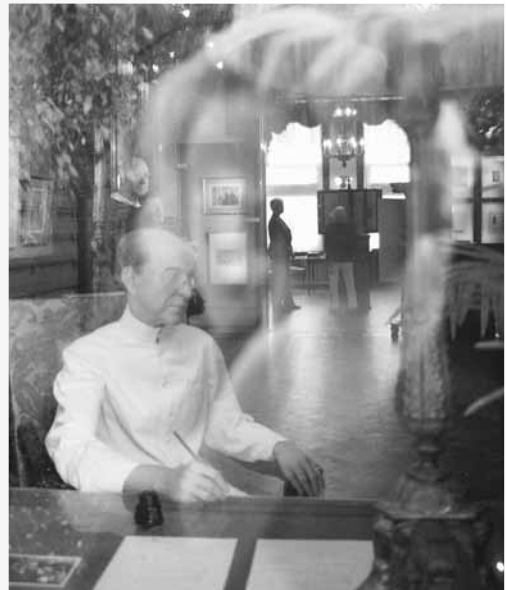

Wieteke van Dort tijdens haar optreden op de opening van de tentoonstelling 'Inspiratie uit Nederlands-Indië. Louis Couperus, Isaac Israëls en H.P. Berlage', 3 juni 2011

Optreden Wieteke van Dort

Op 3 juni opende Wieteke van Dort de expositie 'Inspiratie uit Nederlands-Indië. Louis Couperus, Isaac Israëls en H.P. Berlage'. Voor Wieteke was het Louis Couperus Museum geen onbekend terrein: in 1976, toen in deze zelfde ruimte nog galerie Ornis gehuisvest was, had zij hier een eerste onewomanshow van haar schilderijen met asbakken vol sigarettenpeuken. 3 Juni werd een nostalgische avond. Wietekes liedjes zijn natuurlijk bekend bij de Vrienden van het Louis Couperus Museum, en de aanwezigen zongen dapper mee.

Na afloop van de opening werd er in de tuin een drankje geschonken. ☺

Een mysterieuze foto van de tentoonstelling 'Inspiratie uit Nederlands-Indië. Louis Couperus, Isaac Israëls en H.P. Berlage', genomen vanuit de tuin achter het museum

13 NOVEMBER 2011 TOT 27 MEI 2012

'Van lugubere miasma's tot "omkomen in pracht". Beelden van dood en sterven bij Louis Couperus'

Dood, moord en zelfmoord komen in veel boeken van Louis Couperus voor. Het lijvige kwartet *De boeken der kleine zielen* eindigt met de dood van de oude mevrouw Van Lowe; de hoofdpersonen in *Extaze* en *Aan den weg der vreugde* zijn allebei jonge weduwen. Couperus' debuutroman *Eline Vere* eindigt met de onopzettelijke zelfmoord van de titelheldin, het boek *Noodlot* zelfs met een dubbele zelfmoord. De ritmeester Gerrit van Lowe uit *De boeken der kleine zielen* schiet zichzelf een kogel door het hoofd, zijn vriendin, de courtisane Pauline, verdrinkt zich. Keizer Oscar, de hoofdpersoon uit de koningsroman *Majesteit*, wordt doodgeschoten door een anarchist. De oude heer Takma en mevrouw Derckx,

de twee protagonisten in *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...*, hebben in het grijze verleden een passiemoord gepleegd op de echtgenoot van de oude vrouw. De decadente Romeinse keizer Heliogabalus droomt van een dood in schoonheid, hetgeen helaas een ijdele droom blijkt te zijn.

Rouwcultuur

Een begrafenis was van oudsher de christelijke manier van afscheid nemen na de dood. In de loop van de negentiende eeuw werd het cremeren van lijken als alternatief steeds meer gestimuleerd, niet in de laatste plaats op hygiënische gronden. Begraafplaatsen waren plekken vol 'miasma's', smetstoffen die lucht, grond en water in de omgeving aantastten. (In *De boeken der kleine zielen* noemt Adolphine dit woord letterlijk als haar zuster Constance zich aan de Kerkhoflaan vestigt.)

In literaire kringen kreeg het verbranden van lijken in de negentiende eeuw een romantisch tintje. De crematie van de verdronken dichter Shelley op het Italiaanse strand in 1842 vormde op dit gebied een precedent. Het is interessant dat de twee grootste Nederlandse schrijvers, Multatuli en Louis Couperus, zich allebei lieten cremeren. Voor Couperus zal het feit dat de Romeinen hun doden verbrandden misschien de reden van deze voorkeur zijn geweest. De opgravingen in Pompeii, die vanaf 1860 een hoge vlucht namen, boden voor het eerst een blik in de Romeinse columbaria, ondergrondse kamers met nissen voor asurnen. De as van Louis Couperus is, zoals bekend, begraven op het kerkhof Oud Eik en Duinen, waar zich tevens een grafmonument voor de schrijver bevindt. (Zie over de crematie van Couperus het artikel van Evert Paul Veltkamp elders in dit nummer.)

De bedoeling van de expositie is om al deze motieven te visualiseren en te analyseren in de context van literatuur, kunst en cultuur van rond 1900. 🐾

Medewerkers Louis Couperus Museum

Het Louis Couperus Museum beschikt op het ogenblik over een recordaantal vrijwilligers van vierentwintig! Dat is buitengewoon stimulerend. Toch blijkt dat we nooit genoeg medewer-

kers hebben. Als wij ons willen aansluiten bij de Museumjaarkaart, wat een serieuze ambitie is, dan zou het museum verplicht een dag extra open moeten zijn. Hiervoor komt de woensdag in aanmerking. Maar deze extra openingsdag moet natuurlijk wel bemand of bevrouwd worden...

Voelt u er iets voor om ons team te komen versterken? Heeft u zin en tijd om minstens twee middagen per maand aan het Louis Couperus Museum te besteden? Het is de moeite waard! Meldt u aan bij Leo van den Akker via telefoonnummer 070 - 364 06 53. 🐾

Museumnacht en Uitmarkt

De tweede Haagse Museumnacht vond plaats op 3 september van dit jaar en was wederom een doorslaand succes. Het Louis Couperus Museum ontving 220 bezoekers. Dat zijn er weliswaar 80 minder dan vorig jaar, maar er waren dit jaar maar liefst 38 instellingen die zich bij het evenement hadden aangesloten (in tegenstelling tot 32 vorig jaar). Het Louis Couperus Museum bood als extraatje een mooie manifestatie van de Javaanse dansgroep Kuwung-Kuwung uit Leiden, met de traditionele danskostuums die worden gedragen voor klassieke

Manifestatie van de dansgroep Kuwung-Kuwung in de Haagse museumnacht van 3 september: de liefdesdans van Gambiranom.

theater- en hofdansen, zoals gezien en beschreven door Louis Couperus en getekend of geschilderd door Isaac Israëls. In deze kostuums werden tevens korte dansfragmenten opgevoerd, waaronder de liefdesdans van Gambiranom, de zoon van Arjuna (de dappere strijder uit het Indiase epos *Bhagavat Gita*). Er waren nog andere attracties in de vorm van twee waarzegsters: Euphrosine, een echte Javaanse prinses, legde tarotkaarten voor nieuwsgierige bezoekers en handlijnkundige Francine Rosenberg las karakters in de palmen van handen. Beide dames trokken tot op het allerlaatste moment een nieuwsgierig publiek.

De organisatie van de Museumnacht had dit jaar gezorgd voor een speciale museumnachtbus, die een halte had pal voor ons museum. Dat was een prachtidee, dat tot en met twee uur 's nachts voor bezoekers zorgde. Ook was er buiten ons museum een bankje geplaatst waarop mensen in de zwoele avond even konden zitten of het onvermijdelijke sigaretje roken. Een geslaagde 'nacht'!

De Haagse Uitmarkt vond wederom plaats op de ochtend na de Museumnacht. Vanaf 10 uur 's ochtends zaten medewerkers van het museum alweer klaar in een standje op het Lange Voorhout, samen met enkele bestuursleden van het Louis Couperus Genootschap. Gezamenlijk werd er reclame gemaakt voor de goede zaak. ♣

Rondvaartboot 'Eline Vere'

De Haagse wethouder van financiën en cultuur, Marjolein de Jong, heeft op 21 april de naam van de nieuwe elektrische rondvaartboot van Stichting De Ooievaart bekendgemaakt. Honderden Hagenaars hebben de afgelopen maanden meegedacht over de naam die de nieuwe boot zou moeten krijgen. Reden voor De Ooievaart om een deskundige jury te vragen uit al die inzendingen een naam te kiezen. In totaal bleken er zeventig namen ingezonden te zijn. De juryleden hebben uit alle inzendingen een persoonlijke top 3 samengesteld, waarvan na het

De stand van het Louis Couperus Museum en het Louis Couperus Genootschap op de Haagse Uitmarkt op zondag 4 september, aan het Lange Voorhout. Links Kees Bagijn van het Louis Couperus Museum, midden Petra Teunissen, rechts Han Peek van het Louis Couperus Genootschap. Foto: Caroline de Westenholz

tellen van de stemmen 'Eline Vere' overduidelijk op de meeste steun kon rekenen. 'Eline Vere' riep bij de jury het gevoel op 'van een dame die je wel op een bootje door de gracht ziet varen'. Ook vond de jury dat De Ooievaart een naam verdient van een elegante vrouw uit een Haags verhaal, van de hand van de grote schrijver Louis Couperus. Een elegante fluisterboot met een prachtige charmante naam, aldus Peter Duivesteijn, directeur van stichting De Ooievaart. 🐾

Literair kookboek

Op 30 augustus was er een originele fotosessie in het Louis Couperus Museum. We zagen hoe het kunststoffen beeld van Couperus, achter een keurig gedekt tafeltje gezeten, bediend werd door een heuse Haagse restaurateur, Roel Lochmans, van brasserie H.P. Mutters (brasseriemutters.nl, Piet Heinplein 3). Couperus kreeg wijn ingeschonken in een 'kristallen kelk'. Dit alles had plaats ter gelegenheid van de aanstaande verschijning van een literair kookboek. Tien romans waarin gegeten wordt, vormen het uitgangspunt van dit kookboek. Bij deze boeken zijn telkens restaurants gezocht die er inhoudelijk bij aansluiten. De bijbehorende teksten bevatten een citaat van een passage over eten, een interview met de chefkok in kwestie, en recepten voor een viergangenmenu. De foto's geven per hoofdstuk een sfeerbeeld van de chefkok op locatie. In dit geval dus het Louis Couperus Museum. 🐾

Symposium Haagse verhalen

Op maandag 10 oktober, van 12.00 tot 17.00 uur, organiseerde de Centrale Bibliotheek in samenwerking met het Haags Historisch Museum, het Haags Gemeentearchief en EVTnl.Haaglanden een mini-symposium over Haags cultureel erfgoed en 'oral history'. Dit laatste betekende dat het beleven van de geschiedenis centraal stond: 'Bezoekers maken kennis met verhalen en beelden van de gewone man/vrouw en ervaren hoe je zelf geschiedenis kunt schrijven', aldus de website van de bibliotheek. Er waren tevens presentaties van diverse professionals. Het Louis Couperus Museum was aanwezig met een stand met informatie over Couperus en het museum. 🐾

Twee nieuwe brieven van Louis Couperus

In de papieren nalatenschap van Albert Vogel zijn wederom twee brieven van Louis Couperus gevonden. Het betreft de brieven aan de musicoloog Jaap Kunst, gedateerd op respectievelijk 18 juni en 4 augustus 1915. Ze zijn afgedrukt in Vogels biografie *Louis Couperus. Een schrijversleven* (1980), op pagina 249 en 252. De originelen zijn inmiddels geschonken aan het Letterkundig Museum. 🐾

'De laatste dagen van Eline Vere'

Van 20 tot en met 29 oktober was er een expositie onder deze titel in Marcello's Art Factory, Koningin Emmakade 148-149, Den Haag (www.marcellos.nl). Marco Klomp toonde een serie schilderijen waar hij picturaal verslag doet van de laatste dagen van Couperus' heldin. De expositie werd op 16 oktober geopend door Leo van den Akker, manager van het Louis Couperus Museum. 🐾

Lezingen in het museum

Bem Frederikse en Lorraine Décombe zijn een moeder en dochter die samen een bedrijfje hebben opgezet. Frederikse is taalkundige met professionele ervaring in Frankrijk, Décombe is kunsthistorica met speciale interesse in de middeleeuwen en de moderne tijd. Zij organiseert lezingen en cursussen over verschillende kunsthistorische thema's. Samen bieden zij cursuspakketten op het gebied van kunst en cultuur, waaronder exclusieve excursies naar Parijs.

Vanaf januari 2012 start in het Louis Couperus Museum de cursus 'Het Louvre – een collectie nader bekeken.' Décombe zal hier aan de hand van de Louvre-collectie de geschiedenis van de kunst bespreken, van de oudheid tot de negentiende eeuw. De cursus duurt acht weken en zal plaatsvinden op nog nader te bepalen data. De prijs is 100 euro (inclusief syllabus). Meer informatie: mail info@decombe-frederikse.nl (zie ook decombe-frederikse.nl) of bel Lorraine Décombe: 06 - 48 666 749. 🐾

Van en over Couperus en anderen

150 jaar Louis Couperus

Het Louis Couperus Genootschap neemt het initiatief voor een feestelijke viering van het jubileumjaar 2013. Wij herdenken dan dat Louis Couperus op 10 juni 1863, precies 150 jaar geleden, werd geboren. Het Louis Couperus Genootschap wil in dit feestjaar vooral een coördinerende rol spelen. Daarnaast organiseert het genootschap zelf enige activiteiten en publiceert enkele uitgaven. Inmiddels heeft het bestuur met tal van organisaties contact gehad en het enthousiasme voor onze plannen is hartverwarmend. Door het hele land zullen er activiteiten zijn om de aandacht voor de auteur en zijn werk een nieuwe impuls te geven.

Het voorlopige programma:

- Het Genootschap organiseert een symposium op 23 mei 2013 in Den Haag met als onderwerp: De taal van Couperus. Op het symposium reiken we de Louis Couperus Scriptieprijs uit, een prijs voor de beste universitaire scriptie over het werk van Louis Couperus.
- In ons eigen tijdschrift *Arabesken* besteden we aandacht aan de 'culturele doorsnede 1913', in combinatie met een gelijknamige tentoonstelling in het Louis Couperus Museum in Den Haag.
- Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden richt een tentoonstelling in over Couperus en de klassieke oudheid. Boeken van Couperus en bijbehorende objecten maken inzichtelijk hoe de auteur

www.louiscouperus.nl

met zijn bronnen omging en hoe zorgvuldig hij de klassieke wereld beschreef.

- Het Siebold Huis in Leiden wijdt een tentoonstelling aan Louis Couperus en Japan.
- In De Steeg, waar Couperus in 1923 overleed, komt een tentoonstelling over zijn laatste levensmaanden. Er bestaan plannen voor een monument ter ere van de schrijver in De Steeg.
- Er vindt een officiële plechtigheid plaats rondom Couperus' geboortehuis op de Mauritskade in Den Haag.
- Een speciaal gekweekte roos wordt ten doop gehouden: de Rosa Couperus.

Natuurlijk hebben we nog meer op ons wensenlijstje, zoals een televisiedocumentaire over Couperus en een uitvoering van muziek die is geïnspireerd door de auteur. Ook hopen we op nieuwe vertalingen van zijn werk. Voor middelbare scholieren zouden we graag een speciale activiteit ontwikkelen. Het is een ambitieus programma, dat de veelzijdigheid van Louis Couperus weerspiegelt.

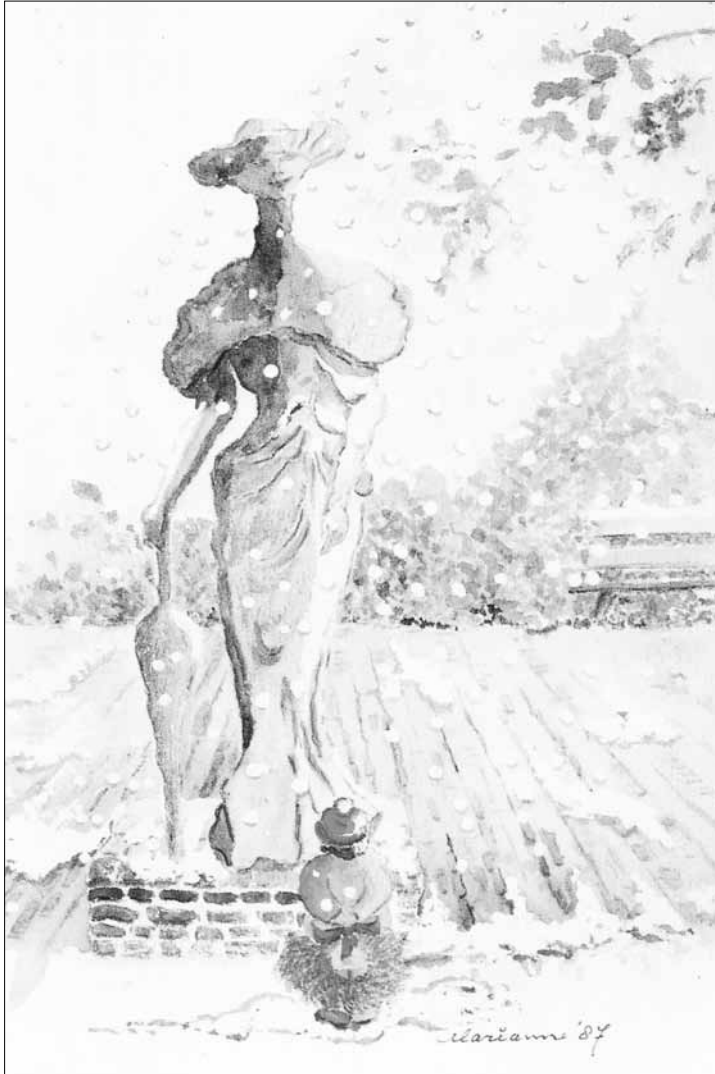
Uw hulp is welkom!

Heeft u deskundigen in uw netwerk die ons over deze activiteiten kunnen adviseren of heeft u zelf suggesties, dan houden we ons graag aanbevolen voor tips. Stuur een e-mail naar onze voorzitter Petra Teunissen-Nijse: voorzitter@louiscouperus.nl. Ook zoeken wij fondsen om de geplande activiteiten te bekostigen. Ideeën voor sponsoring en bijdragen zijn dus ook van harte welkom. 🍷

Wenskaarten

Zoals aangekondigd op de laatste Genootschapsdag, willen wij samen met de donateurs een collectie wenskaarten uitgeven. We vragen daarvoor onze donateurs om foto's of illustraties met het thema Couperus te maken. De invulling laten we graag aan u over.

Een suggestie: u kunt denken aan de standbeelden van Couperus, zijn woonhuizen, boekbanden of personages. Afhankelijk van de kwaliteit van de inzendingen en de hoeveelheid maken we een serie van zes tot

Een ansichtkaart die het Louis Couperus Genootschap in haar beginjaren uitgaf met medewerking van Marianne Mooijman-Wortmann

tien verschillende, dubbele wenskaarten met blanco binnenzijde. De voorwaarden om mee te doen zijn:

- De afbeelding houdt verband met Louis Couperus, zijn leven of zijn werk.
- U stelt uw afbeelding *om niet* ter beschikking aan het Genootschap voor het maken van een wenskaart. Het copyright van de afbeelding moet bij u zelf liggen.
- U moet donateur zijn van het Louis Couperus Genootschap.

Alle technieken zijn toegestaan: fotografie, schilderkunst, tekening, aquarel, collage, kalligrafie,

computerkunst etc. Maakt u een driedimensionaal kunstwerk, dan stuurt u hiervan een foto in.

Alle inzendingen moeten digitaal zijn, in een hoge resolutie: minimaal 300 dpi op het formaat 13 x 18 cm. Het mogen liggende of staande afbeeldingen zijn. U mag maximaal tien afbeeldingen insturen. U stuurt uw afbeelding(en) vóór 1 januari 2013 naar wenskaarten@louiscouperus.nl. Stuurt u meerdere afbeeldingen, dan maakt u per inzending één mailbericht. Zet in uw mailbericht uw naam en adres. Hierin geeft u ook een toelichting op uw afbeelding: wát u heeft afgebeeld, waarom en in welke techniek.

De makers van de geselecteerde afbeeldingen krijgen vóór het drukken van de wenskaarten bericht. Over de keuze van de jury wordt niet gecorrespondeerd.

Een deskundige jury zal de inzendingen beoordelen. Wordt uw afbeelding geselecteerd, dan wordt uw naam uiteraard vermeld op de kaart en krijgt u twee complete series wenskaarten gratis.

Wij wensen u veel succes en verheugen ons al op uw creativiteit. 🍷

Signor Luigi

VakTaal, het tijdschrift van de Landelijke Vereniging van Neerlandici, publiceerde dit jaar een artikel van Caroline de

Westenholz over de opvoering van verschillende tableaux vivants en toneelstukjes in Couperus'

familie- en kennissenkring in de jaren 1882-1887, waarbij Couperus de rol van acteur en regisseur vervulde. Aanleiding voor het artikel vormde een schenking die het Louis Couperus Museum in 2010 ontving van een viertal programma's behorend bij deze opvoeringen, plus een foto van een van de tableaux vivants (zie hiervoor ook het vorige nummer van *Arabesken*).

De Westenholz bespreekt in *VakTaal* de vondst, de keuze van de onderwerpen van de tableaux, de ensce-neringen en de relatie met Couperus' literaire werk, met name zijn debuutroman *Eline Vere*. Het blijkt dat Couperus een enthousiaste regisseur was die – lang voor zijn kennismaking met 'Orlando' – opereerde onder de artiestennaam 'Signor Luigi'. Bovendien blijkt hij voor inspiratie uit allerlei bronnen te hebben geput, variërend van schilderijen die

in de internationale salons werden geëxposeerd tot boeken, opera's of toneelstuk die in die jaren gangbaar waren. Het artikel verscheen in twee delen in *VakTaal* 24 (2011), nr.1 en 2, onder de titel "Directeur et Régisseur: Signor Luigi". Couperus op de planken'. 🍷

Louis Kuppers

In hetzelfde tijdschrift verscheen dit jaar het eerste deel van een artikel van Maarten Klein en Laura Lech, getiteld 'Ik wou dat je wou!', waarin de roman *Jessica!* van Hugo Claus aan een uitvoerige analyse wordt onderwopen. Uit deze analyse blijkt dat de, zo op het eerste gezicht raadselachtige, roman talloze verwijzingen bevat naar andere literatuur, in het bijzonder naar werk van Couperus.

Zo heeft Claus fragmenten en citaten uit *Korte arabesken*, *De stille kracht* en vooral *De berg van*

licht gesampt, met de bedoeling – aldus Klein en Lech – in zijn roman *Jessica!* het onderwerp (homo-)seksualiteit en androgynie aan de orde te stellen. Er komt zelfs een personage in de roman voor dat Louis Kuppers heet en dat geïntroduceerd wordt als een 'dandy', wiens 'aandacht wordt getrokken door een havenarbeider of bootman die met getatoeëerde naakte torso op de lege tribune zit (...). De dandy fluistert iets, het is niet te begrijpen, toch wel, doe een inspanning, hij fluistert als of hij een 1900-boek voorleest: "O, mijn achteloosheid! O, de achteloosheid zal hevig

gestraft worden." U kunt het eerste deel van het artikel nalezen in *VakTaal* 24 (2011), nr.2. Het tweede deel verschijnt naar verwachting in het voorjaar van 2012. 🍷

Epifanie

Van de hand van Piet Kralt verscheen onlangs een artikel in *Nederlandse Letterkunde* (jaargang 6, nummer 2), getiteld 'Het uitgelezen uur. Couperus en de beleving van het heden'. Kralt beschrijft hierin de ontwikkeling van Couperus' opvattingen over (de relatie tussen) het geluk en het heden. Hij doet dat aan de hand van het begrip *epifanie*, een intense vorm van werkelijkheidsbeleving die in de literatuur van het fin de siècle een belangrijke rol speelt. Denk aan de beroemde scène met het madeleine-koekje in *À la recherche du temps perdu* van Proust: een alledaagse waarneming wordt tot een plotse-linge, intense, ongewone ervaring, die met de ratio niet of nauwelijks te begrijpen valt. Of denk aan het gedicht 'La lune blanche' van Verlaine, dat eindigt met de woorden: 'Un vaste et tendre / Apaisement / Semble descendre / Du firmament / Que l'astre irise... / C'est l'heure exquise'.

Couperus citeert deze laatste regel instemmend in zijn reisverslag *Met Louis Couperus in Afrika* uit 1921 (p.97), wanneer hij zichzelf beschrijft, zittend op een zuil in het oude Carthago. Twee jaar later, vlak voor zijn dood, bepeinst hij in een feuilleton dat hij in zijn leven dikwijls 'een Seconde van Geluk' heeft gekend: 'De Seconde sloeg als met een lichten, gouden gongslag meestal onverwachts, onvoorbereid, en daar was het er (...)' (*Ongebundeld werk*, VWLC, deel 49, p.608.) Het was dan 'alsof de tijd stil stond': een epifanisch moment.

Kralt toont overtuigend aan dat die positieve verbintenis tussen heden en geluk pas vanaf 1902 in het werk van Couperus tot stand komt. Daarvóór was het heden meestal negatief geladen, zoals in de romans *Noodlot* en *Extaze* en in het sprookje *Psyche*.

In *Extaze* bijvoorbeeld (...) is het heden klein en begrensd en het geluk dat de extase brengt, bestaat in de doorbreking van die grenzen naar de

lichtende ruimten van de oneindigheid', aldus Kralt. Het omslagpunt vinden we in het verhaal 'Jahve', waarin voor het eerst 'de zin van het bestaan in de aanvaarding van het heden ligt'. Deze omslag heeft zijn doorwerking in Couperus' noodlotsbegrip, schrijft Kralt: 'Tot dan toe interpreteerde Couperus het noodlot psychologisch (...), of (...) als een boven de mensen staande macht. Hierna interpreteerde hij het ook als de doem van de tijd, de onherroepelijke neergang der dingen, de eeuwige keten van worden-zijn-vergaan. Om dit kwaad te bezweren, zocht hij zijn heil in de intense beleving van het heden.'

Couperus liep daarmee enigszins achter op zijn tijdgenoten Van Deysssel en Gorter, bij wie de epifanie al rond 1890 'doorbreekt'. Maar Couperus' 'Seconde van Geluk' is dan ook geen zuivere epifanie: 'Het gaat bij hem niet zozeer om het korte ogenblik als wel om het feit dat dit ogenblik er *nu* is', concludeert Kralt. ♣

'Extase' als luisterboek

Het luisterboek is niet meer weg te slaan uit onze literatuur. Ook van Couperus komen er steeds meer romans en verhalen in gesproken vorm op de markt. Zo verscheen onlangs *Extaze* bij uitgeverij Meesterwerk, ingesproken door Hans Croiset en als mp3-bestand te downloaden via luisterrijk.nl (zoek op 'Couperus'). De speelduur van de opname is 3 uur en 45 minuten en de downloadprijs is 14,95 euro.

Hans Croiset leende overigens al eerder zijn stem aan werken van Couperus: 'Een verlangen', 'De binocle' en 'Het spoorwegongeluk' zijn samen op cd te verkrijgen bij uitgeverij Cossee. Wie in deze tijden van crisis liever gratis naar Couperus' verhalen wil luisteren, kan terecht bij vrijwilligersorganisatie LibriVox (librivox.org), waar de roman *Van oude mensen...* en enkele verhalen als audiobestand te vinden zijn. Liefhebbers van hoorspelen ten slotte, kunnen hun hart ophalen aan de bewerkingen van *Eline Vere* door Hans Karsenbarg en die van *Van oude mensen...* door Ger Thijs, uitgegeven bij de Hoorspelfabriek en eveneens verkrijgbaar via luisterboek.nl ♣

Korte Arabesken

Genootschapsdag 2012

Op verzoek van onze donateurs maakt het bestuur vroegtijdig bekend wanneer de jaarlijkse Genootschapsdag van het Louis Couperus Genootschap zal plaatsvinden. Op zondag 15 april 2012 heeft het bestuur weer een mooi programma voor de donateurs in petto. Onze penningmeester en verzamelaar Han Peek zal een lezing houden over 'Couperus' boekbanden gezien als kunstwerken'. Zoals bekend besteedde Couperus' uitgever L.J. Veen veel aandacht aan de vormgeving van zijn banden. Zo gaf hij opdrachten voor bandontwerpen aan gerenommeerde kunstenaars als Jan Toorop. Han Peek zal vele afbeeldingen laten zien, in combinatie met het commentaar van Couperus op de banden. Ook vertelt hij enkele toepasselijke anekdotes over de relatie tussen uitgever en schrijver. Bij de 'kraam' van antiquariaat Fokas Holthuis kunt u vervolgens eerste drukken en speciale uitgaven van dichtbij bewonderen en eventueel aanschaffen. Voor de pauze staat er, zoals afgelopen voorjaar, weer een interactieve verrassing op het programma. Wat we ná de pauze op de planken brengen, staat nog niet helemaal vast. Op de website en in de uitnodiging, die u in februari ontvangt, vindt u het volledige programma.

Het is overigens nog niet zeker of we dit jaar weer te gast zullen zijn in de Paleiskerk. In verband met de soms lastige bereikbaarheid van de Haagse binnenstad onderzoekt het bestuur andere locaties. Uiteraard zal de Genootschapsdag wel in Den Haag plaatsvinden. 🐾

Benefietavond

Op 22 augustus werd in Branoul een drukbezochte benefietavond gehouden om het kleine theater in Den Haag een geldelijke injectie te geven. Voor de gelegenheid kropen Anne Wil Blankers en Bram van der Vlugt in de huid van Ottilie en de oude heer Takma. De scène uit *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* werd gecompleteerd door Kees Coolen als dokter Roelofsz. Naar verluidt is Branoul nu voor minstens een jaar uit de financiële problemen. Dat is goed nieuws voor Couperusliefhebbers, want alles wat er bij Literair Theater Branoul gebeurt, heeft de literatuur als vertrekpunt en staat in het teken van de ontmoeting

'4 Citaat

Inleving

Naar aanleiding van het overlijden van Hella Haasse op 29 september 2011 zond de zender *Cultura* 24 op vrijdag 30 september het interview uit dat Antoine Bodar

met Haasse had in 1990.

Bodar uitte hierin onder meer zijn bewondering voor haar inlevingsvermogen en empathie. Met name haar vermogen zich in te leven in haar mannelijke hoofdpersonen, zoals Charles van Orléans in *Het woud der verwachting*, noemde Bodar onovertroffen. Hoe deed zij dat toch? Hierop

reageerde Hella Haasse enigszins stekelig met de opmerking dat ze ervan overtuigd was dat aan een mannelijke schrijver nooit werd gevraagd hoe hij dat deed, zich inleven in zijn vrouwelijke hoofdpersoon; dat dat kennelijk als vanzelfsprekend werd beschouwd.

'Kent u een mannelijke schrijver aan wie dat ooit is gevraagd?' vroeg Haasse aan Bodar, waarop deze antwoordde: 'Aan Louis Couperus, naar aanleiding van *Eline Vere*'. Dit beaamde Haasse, en ter bevestiging citeerde ze Couperus' woorden naar voorbeeld van Flaubert: 'Eline Vere, c'est moi'.

ting tussen literatuur en theater. Zo werd al enkele malen met succes *Noodlot* van Couperus op de planken gebracht en schitterden Sijtze van der Meer en Lidewij Benus vorig jaar in een bewerking door Manon Barthels van *Extaze*. Zie branoul.nl voor meer informatie en reserveringen. 🐉

Kruisbestuiving

Bij uitgeverij Garant verscheen dit jaar *Gedeelde kennis. Literatuur en wetenschap in Nederland van Darwin tot Einstein (1860-1920)*. Hierin beschrijft Mary Kemperink, lid van ons comité van aanbeveling en hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde aan de Rijksuniversiteit van Groningen, de relatie tussen de twee disciplines die in de loop der geschiedenis steeds minder met elkaar te maken lijken te hebben. *Lijken*, want Kemperink maakt in deze studie zichtbaar dat er ook rond 1900 een complexe kruisbestuiving tussen wetenschap en literatuur bestond. Aan de hand van thema's als evolutieeler, hysterie, hypnotisme en occultisme laat zij zien dat enerzijds de wetenschap zich van literaire middelen bedient, en anderzijds dat literatuur ook wetenschappelijke kennis overbrengt. In de volgende *Arabesken* kunt u een uitgebreide recensie lezen van Kemperinks studie, die te koop is voor 29,90 euro. 🐉

Geen romans meer

Ik ben ervan overtuigd dat binnen niet al te lange tijd, laat ons zeggen, binnen een eeuw, er geen romans meer zullen worden geschreven.' Dit schreef Couperus in 1911. Gelukkig had hij het niet bij het rechte eind, want honderd jaar later liggen de boekhandels vol, en hebben zijn eigen romans gretiger aftrek dan in 1911. Toch fungeert Couperus' uitspraak als een van de uitgangspunten voor het essay dat criticus en schrijver Bas Heijne in september publiceerde onder de titel *Echt zien. Literatuur in het mediatijdperk*. In dit essay onderzoekt Heijne de vraag of de nieuwe media de kloof tussen literatuur en samenleving hebben vergroot, of de literatuur 'gered' moet worden en welke antwoorden de literatuur zelf op dit soort vragen geeft. Heijne probeert een sluimerende vermoedelijkheid ten aanzien van nieuwe literatuur bij zichzelf te ontleden, zonder daarbij in gemakkelijk cultuurpessimisme te vervallen. Literatuur, zo stelt hij, moet ons in staat stellen 'de mystiek der zichtbare dingen' waar te nemen; alweer een Couperuscitaat (en wel uit *De stille kracht*). *Echt zien* verscheen bij Athenaeum-Polak & Van Gennep en kost 12,50 euro. 🐉

Geachte redactie,

Als vertaler naar het Engels vind ik het lovenswaardig dat *Arabesken* veel aandacht besteedt aan vertalingen van Couperus. Mijn belangstelling was dan ook bijzonder groot toen ik zag dat het nummer van mei 2011 niet één maar twee recensies bevatte van de nieuwe Engelse vertaling van *Eline Vere*. Aan het heldere, evenwichtige verslag van Paul Vincent heb ik weinig toe te voegen, maar ik zou graag reageren op de kritiek van Peter ffrench-Hodges.

Aan het uitgangspunt van de heer ffrench-Hodges valt niet te tornen: een vertaling van Couperus moet dezelfde wereld oproepen als de boeken van illustere tijdgenoten 'zoals Henry James, Sasaki [Saki?] of Thomas Mann'. Dat houdt onder andere in dat Couperus 'de taal van zijn eigen klasse' moet kunnen spreken. Deze recensent beweert dat Ina Rilke in haar vertaling vaak niet aan deze eis voldoet. De voorbeelden die in de recensie worden aangedragen, lijken echter bij nadere overweging weinig overtuigend.

De taalnormen in kwestie (vooral bepaalde woorden en uitdrukkingen die dienen te worden vermeden, zoals 'couch' en 'young lady') zijn namelijk dezelfde die bijvoorbeeld in *Noblesse Oblige* (1956) zijn besproken door Nancy Mitford en John Betjeman, twee auteurs waar de heer ffrench-Hodges zelf naar verwijst. Dat boek beschrijft echter het taalgebruik van een wereld die ruim een halve eeuw (en twee werelddoorlogen) verwijderd is van de wereld van *Eline Vere*. Het is maar zeer de vraag of de normen van de jaren vijftig van de twintigste eeuw ook golden in de tijd van Henry James en Oscar Wilde.

Gelukkig kunnen wij tegenwoordig deze vraag vrij makkelijk beantwoorden. Dankzij websites zoals het onvolprezen Project Gutenberg (gutenberg.org) en Internet Archive (archive.org) zijn klassieke boeken uit de tijd van Couperus niet alleen gratis te lezen, maar ook makkelijk door te zoeken op bepaalde woorden.

Zo blijkt Henry James de gewraakte uitdrukking 'young lady' (hetgeen 'young woman' moet zijn volgens de recensent) welgeteld 74 keer te gebruiken in *The Portrait of a Lady*, en 'dear lady' ('het meest verontrustende van alles') vier keer. De aanstootgevende term 'couch' wordt door Oscar Wilde vier keer gebruikt in *The Picture of Dorian Gray* om het meubel aan te duiden waar de hoofdpersoon vaak op ligt te mijmeren; Ina Rilke gebruikt het in haar vertaling als het om het *boudoir* van Eline gaat. Zelfs Teixeira de Mattos, die de recensent aanhaalt als voorbeeld van een vertaler die de taal van Couperus wel begrijpt, gebruikt 'couch' in precies dit verband een enkele keer in zijn vertaling van *De boeken der kleine zielen*: 'Then he [Gerrit] would fling himself on a couch, under his sword-rack, and wonder whether it was because he had drunk champagne yesterday, or because of something else' (blz. 138). 'Vestibule' is te vinden in *The House of Mirth* van Edith Wharton en 'necktie' in de klassieke Tolstoj-vertalingen van de vermaarde Constance Garnett.

Het voert te ver om alle voorbeelden uit de recensie stelselmatig te ontcrachten, maar de geïnteresseerde lezer kan makkelijk zelf op onderzoek uit. Mijn indruk is dat er weinig bewijs overblijft om te kritische conclusies van dhr. ffrench-Hodges te staven. George Bernard Shaw zou het zo hebben kunnen formuleren: 'Zodra een vertaler zijn mond opendoet, is er onmiddellijk een ander die op hem neerkijkt.' Maar niet altijd terecht. ♣

Hoogachtend,

David McKay, *Open Book Translation, Den Haag*

Colofon

Arabesken

- Arabesken** Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap
Negentiende jaargang, nummer 38, december 2011
- Uitgever** Louis Couperus Genootschap
Postbus 11637
2502 AP Den Haag
Telefoon: 06 - 3034 9196
E-mail: arabesken@louiscouperus.nl
Website: www.louiscouperus.nl
- Redactie** Rémon van Gemeren
Susanne Onel
Liesje Schreuders (eindredactie)
Menno Voskuil
- Vormgeving** Pim Oxener BNO, Boskoop
- Drukker** Macula, Waddinxveen
- Abonnementen** Donateurs van het Louis Couperus Genootschap ontvangen *Arabesken* gratis. Minimale donatie per jaar: € 22,15. Losse nummers zijn voor € 9,80 te bestellen door overmaking van het bedrag en vermelding van het gewenste nummer op bankrekening 600367 van het Louis Couperus Genootschap te Den Haag.
- Artikelen** Bijdragen voor *Arabesken* gelieve als Word-document te sturen naar arabesken@louiscouperus.nl. Richtlijnen voor auteurs worden op aanvraag toegezonden. Publicatie betekent niet dat redactie of bestuur instemt met de inhoud. *Hoewel de uitgave met de uiterste zorgvuldigheid wordt voorbereid, kan het evenwel voorkomen dat een rechthebbende van oordeel is, dat zijn of haar rechten zijn geschonden c.q. zijn of haar rechten zijn gepasseerd. Mocht zich zo'n geval voordoen, dan dient de rechthebbende zich bij voorkeur schriftelijk te melden bij het bestuur van het Genootschap met zijn of haar klacht.*

ISSN 1567-8067

**Louis
Couperus
Genootschap**

Postbus 11637 • 2502 AP Den Haag
www.louiscouperus.nl